

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક
નવેમ્બર ૧૯૮૮

૨

કિશોર રાવળ

Kishor Raval

7901 Henry Ave G109
Philadelphia PA 19128
kishor@markis.com
(215) 482 0924

From www.kesuda.com

રાજકુંવરી રૂપાંદે
રવિશંકર રાવળ

'સ્વીપિંગ બ્યૂટી' પરથી ગુજરાતના બાળકો માટે 'રાજકુંવરી રૂપાંદે'ની વાર્તા લખાઈ અને તેના આલેખન માટે આ ચિત્રબનાવવામાં આવેલું. રાજકુંવરી અને સધણું રાજ શાપિત અવસ્થામાં સૂતેલા પ્રદ્યાં છે અને રાજકુમાર આ ભર નિદ્રામાં પોઢેલી નગરીમાં આવે છે. તે વખતની શૈલીમાં દૂરની દુનિયા ચિત્રમાં ઉપર અને પાસેની નીચેના ભાગમાં દર્શાવવામાં આવતી. પર્સેપ્લિટિવનું જ્ઞાન હજું પ્રાપ્ત થયું નહોંતું ત્યારની આવત છે.

કોઈ જ્ઞાનીને આ શૈલીના નામનો ઘ્યાલ હોય તો જણાવશે?

'અજવાળી રાત' નામના બાળ-વાતના સંપુટમાં આ પ્રકાશિત થયેલી.
સૌજન્ય: રાવળ પરિવાર

ગુરુખાનો પોપટ

કિશોર રાવળ

મારા બાપાજી રંગીલા આદમી હતા. તેમણે તખ્ખુસ રાખેલું મોજલાલ એ એક જ શબ્દ તેમને વર્ણવવા માટે પૂરતો હતો. પણ તક હાથમાં આવી છે તો મને જરા વિસ્તારીને કહેવા દો.

કપડાંનો ખૂબ જ શોખ. ભાવનગરના બધા કાપડિયાઓ તેમને ઓળખે. કંઈ નવું શર્ટિંગ આવ્યું હોય, લિવરપૂલનું ઈચ્છિલશ કોટનું કાપડ કે ઘોતી- જોડાઓ આવ્યાં હોય તો રસ્તે આડા ઉતરી બાપાજીને પકડી દુકાને લઈ જાય. જેરામ દરજને અવારનવાર પહેરણ કે કોટ બનાવવાનું કામ મળતું રહે. માથે કાશ્મીરી ભરત કરેલી ટોપી, કાળી ટોપી રાખે પણ ભાજ્યે જ પહેરતાં. રૂપેરી હાથાવાળી એક લાકડી રાખે ખાસ તો સ્ટાઇલ માટે જ પણ કૂતરાં કાઢવા લણી કામ આવતી. બાટાના જોડા બજારમાં આવ્યા એટલે બાપાજી પહેલાં ઘરાક અને જોડાએ એતું વશીકરણ કર્યું કે ન પૂછો વાત. તેમના માનીતા મોચી પાસે ગયા." જો આનું નામ જોડા. બરીદીને પગમાં નાખ્યા એટલે જ્ઞાન પવનપાવડી. તારા જોડાને બે મહિના માખણ ચોપડો કે ઘી. પગ પર તુંબ બે-ગ્રાસ વાર પડે અને રૂજાય ત્યાં સુધી જોડા લેવામાં ભૂલ કરી એવો સંતાપ રહે. તું દુકાનમાં આ રાખવા માંડ અને પરમાણા લેવાનાં બંધ કર. વૈંતરું કરતાં આખી જિંદગી નીકળશે અને બે પેસા લેળો નહિ થા! આમાં જ લાભ છે." થોડું મીઠાશથી સમજાવી, થોડું ઘઘલાવી, થોડું આદુ ખાઈને તેને બાટાના જોડા રાખતો

કરી દીધો. તે અને તેના વારસદારો વર્ષો સુધી તેમનો ઉપકાર ભુલ્યા નહિ.

સંગીતનો ગજબનો શોખ. અઠવાડિયામાં ત્રણ વખત સંગીત શીખવાડવા અને સાથે તબલા વગાડવા માટે વાસુદેવકાકા આવે. તે આવે એટલે, બસે જણા ચા પીને ગળાં સાફ કરે. પછી નીચે ગાઈ ઉપર બાપાજી ફાન્સના સૂરોવાળું એક લાટિઓનિયમ લઈને બેસે. વાસુદેવકાકા તબલા અને લોણિયાના ગલેઝ ઉતારી, નીચે ઈંફોણીઓ ગોઠવી, એક કેમ-લેટેડ હથોરીથી વાજાની કાળી બે પર તબલું મેળવતા. પછી રાગ રાગિણીની ગતો ચાલે, "સદા શિવ ભજ મના..."

ભાતખંડેએ જ્યારે ભારતીય સંગીત ગ્રંથસ્થ કર્યું ત્યારે તેના ત્રણ ભાગ ઘરમાં આવી ગયા. અને તેના પરિણામે પંડિતો વચ્ચે ક્યારેક વિખવાદ થઈ જતો. એક વખત મલહાર કોનો સાચો, ભાતખંડેનો કે વાસુદેવકાકાનો તેની ચર્ચા ચાલી. ભાતખંડે કહે કે રિષબ વાદી અને પંચમ સંવાદી અને વાસુદેવકાકાના મત પ્રમાણે મ વાદી અને સા સંવાદી. બે દિવસ પછી બાપાજી ભાતખંડેનો મલહાર વગાડતા હતા ત્યારે વરસાદ શરૂ થયો અને ચર્ચાનો નિકાલ આવ્યો. વાસુદેવકાકાએ કાન પકડ્યા, "ઈ સાચો લાગે છે!"

બીજો શોખ મુસાફરીનો. હુંકી મુસાફરી હોય તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં લઈ જાય અને તેની રસમ શીખવાડે. એક વખત બાપાજીના મિત્ર ભગવાનદાસ જાનિને ઘરે શિહોર જવા નીકળ્યા, મને લીધો સાથે. "ચાલ કિશોરિયા, તને પણ રસુબેન સાથે મજા આવશે. સવારે જઈ ને સાંજે પાછા આવશું."

રસુબેન ભગવાનકાકાની બાર વર્ષની દિકરી. જન્મ આપીને તેની મા ગુજરી ગયેલાં અને ભગવાનકાકાએ બિયારાએ એકદે હાથે રસુબેનને ઉછેરેલી. પોતે વૈદ, ઉકાળા, ફાકીઓ બનાવે અને લોકોને દવા આપે. તેમાં સમય ફાઝલ કરી દીકરી ઉછેરી, મોટી થઈ ત્યારે વાંચતાં લાખતાં શીખવાડ્યું. આઠેક વરસની થઈ ત્યારે પ્રેમથી બધી રસોઈ અને ઘરકામ શીખવાડ્યાં અને આજે રસુબેને ઘરનું નાનું મોટું કામ બધું સંભાળી લીધું હતું.

રસુબેન મારાથી ચાર-પાંચ વર્ષે મોટી પણ વિંગમસ્તી કરવાની તેની સાથે મજા આવે. ઘાઘરીનો કછોટો મારી લગે રમતાં તેણે મને શીખડાવેલું. પતંગ ઉડાડે, ખો-ખો, લંગડી રમે, મોરપગલાં ભાતભાતનાં કરે, ગીતો ગાય. રસુબેન એટલે મારું ગોળનું ગાડું! બંદા તો જવા માટે તરત તૈયાર.

સવારે જઈને સાંજે પાછા આવવાનું એટલે બિસ્તર- પોટવાની કોઈ ઝંગત નહોંતી. પણ જે લેવું જોઈએ તે તો લેવું જ રહ્યું. પહેલાં 'સુરતી મીઠાઈ ઘર' પર પહોંચ્યા. "અરે, તનસુખલાલ, બે રતલ દૂધીનો હલવો બાંધી આપો." પછી ઉમેર્યું, "જો તાજો આપજો. શિહોર સુધી પહોંચે તેવો હો!"

તનસુખલાલ કહે, "ના, ના રતિભાઈ, . શિહોર પહોંચે તેવી ગેરન્ટી કેમ આપું? ગઢેચી સુધી પહોંચે તેની પણ શંકા. તમને હું પૂરા ઓળખું હુંને!" બસે જૂના દોસ્તો ખરાખાર હસ્તી પદ્યા. "અને અમે તાજા સિવાય કંઈ રાખતા જ નથી. વધેલો માલ પાંજરાપોળમાં જાય."

પરીકું બંધાયું અને અમે ઉભી બજારે, ખાર ગેરીટ તરફ બાપાજીના તંબોળીની દુકાને પહોંચ્યા. "અર્ધો ડજન બનારસી કષ્પરી પાન બાંધી આપ. અને આ કિશોરિયા માટે એક મીઠું પાન." પછી મારી તરફ ફરીને કહે, "કિશોર, આ નાનુકાકાને ઘરે એક મોટો તંબોળીયો નાગ છે. ક્યારેક જોવા જશું હો?" મને ખબર કે જેમ અનેક નિરાશાઓની પાછળ એકાદ

સોનેરી આશા છુપાયેલી હોય છે તેમ અનેક પાનોમાં એકાદાની ડંડલીમાં તંબોળીયો નાગ બેઠો હોય. ડંડલી ખવાઈ જાય તો સાપ પેટમાં જાય અને ત્યાં મોટો થાય. તમે જે કંઈ ખાઓ તે સાપ હજમ કરી જાય અને તમે ભુખ્યાના ભુખ્યા જ રહો. ડંડલી કાઢીને જ હું હમેશાં પાન ખાઉં. નાનુકાકા કહે, "રતિભાઈ, છોકરાને થોડો મોટો થવા દ્વારા. મને અટાણે હું નાગ દેખાડવાની જરીકી બીક લાગે છે. છોકરો હીબકે ચેતે તો વળી ભૂવો ગોતવા જાવું પડે." "ઈ સાચું." બસે જણા એક બીજાની રમૂજ પર હસ્યા. પાન બંધાવીને સ્ટેશને ઉપર્યુદ્યા. મને પહેલો પાન શીખગયો. "આપણે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં મુસાફરી કરીએ તો બારીએ ઉભા રહીને ટિકિટ કંગાવવાની જરૂર નહિ. ગાઈને કહી દેવાનું એટલે ઈ તબે આવીને ટિકિટ આપી જાય." ગાઈ માસ્તર લાલ લીલી જંગી લઈને, મોટામાં સીટી ભરાવી દુનિયાનું સૂત્ર પોતાને હાથ છે તેવી ચિંતામાં હતા. બાપાજીએ ક્રીધું, "અરે શિવલાલભાઈ, અમે જઈને બેસીએ છીએ ફર્સ્ટ ક્લાસમાં."

"કંઈ વાંધો નહિ. પણ ગઢેચી પહેલાં હું દેખાઈશ નહિ તો મુંજાતા નહિ કે હું કંયાં જ્યો?"

અમે જઈને ઉભામાં બેઠા. અમારા સિવાય બીજુ કોઈ નહોતું. મેં આપે તબે ફરી બધી બતી અને પંખા ચાલુ કરી જોયા પણ હજુ પાવર નોતો ચાલુ થયો. એક બાજુની લાંબી સીટ ઉપર પગ લંબાવીને બાપાજી બેઠા. ત્યાં ચાવાળો છોકરો નીકળ્યો. "એલા એક ચા આપજે."

"ઈ આ ચા તમને નહિ ખપે. મુસલમાની ચા છે. હું હમણા ઓલા મણિયાને મોકલી આપું છું" કહી તે પલાયન થઈ ગયો. ઈ જ્યો નથી અને મણિયો દેખાણો નથી. ક્યાંથી સાક્ષાત્કાર કર્યો તે ખબર ન પડી. એક લાથમાં કીટલી અને બીજા લાથની ચાર આંગળીયે ચાના ચાર ઘાલાના કાન પકડેલા. આંગળા હલાવી ઘાલા ખર્દિંગ ખર્દિંગ ખરાકનું ઘાન ખેંચતો. "બોલો કાકા, બામણિયા ચાય! કેટલી ચા જોવે?" બાપાજીએ ચકાસ્યો, "ઘાલા બરોબર ઘોયા છેને?"

"સવારે ઉઠી પહેલું કામ ઘાલા માંજાને સાફ કરવાનું. એમાં કોઈ વાંધો જ નો હોય. હું પોતે એમાંથી ચા પીઉ છું." પોતાના શબ્દોમાં વધુ શ્રદ્ધા પેદા કરવા કીટલી નીચે પ્લેટફોર્મ પર મૂકી, એક લાથ પહેરણના ગળામાથી નાખ્યો અને ખબેથી પરસેવે પીળી પડી ગયેલી જનોઈ કાઢી દેખાડી. "બામણ છું." બાપાજીને ઘરપત થઈ. એક ચા આપવા કર્યું. "ઘાલો બરોબર ભરજે"

"એમાં કેવું નો પડે?" ઘાલો લાથ લંબાવીને આખ્યો તો દોરા વા ચા કંઠાથી નીચે હતી. "ઘાલો તો અધુરો ભર્યો?"

"કાકા, હું તો માથેથી ઉભારય એમ દેંદું પણ ગાડી આંચ્યો ખાયને, કાકા, તમારું અસ્ત્રી વાળું ખમીશ બગાડે તો તમે જ મને ટપકો આપશો કે 'આ ગળભૂડ શીદને ભર્યું. મને લોભિયો ધાર્યો?' એટલે થોડું ઉણું રાખ્યું. એમ હોય તો તમે એક ઘુંટડો ભરી લ્યો એટલે ફરી ભરી દઉં." અને એ વખતે જ ગાડીને અંજન જોડાણું અને ઘમ કરતો એક આંચ્યો લાગ્યો. ચા ખમિસ પર ઢોળાતા ઢોળાતા રહી ગઈ. બાપાજી મણિયાની દૂરંદેશી પર ખુશ થયા.

"તમતમારે નિરાંતે ચા પીઓ, હું બીજા ટેશને લઈ જઈશ" કહીને મણિયો બીજા ઘરાકની તલાશમાં ગાયબ થઈ ગયો. બાપાજીએ સિસકારો બોલાવી ચાનો એક ઘુંટડો ભર્યો. "હાશ, ચા તો મજાની ગરમાગરમ છે." ગાઈની સીટી વાળી, વાવટાઓ ફરક્યા, "ભો" કરીને પાવો વાગ્યો. ગાડી ઉપરી. "ખાસડા મોટા ને ખબ ખબ, ખાસડા મોટા ને ખબ ખબ" કરતાં પાટાઓ બદલતી ચાલી. બીજો ઘુંટડો ભરી, જરા પગ પહેલાણ કરી, બાપાજી બોલ્યા, "મુસાફરી આમ થાય. પોશ. પી-ઓ-એસ-એચ."

"પણ પોશ એટલે શું?" મેં બાપા કાગડા જેવું શરૂ કર્યું.

એક જ પળ વિચાર કરી હું સમજું એવી ભાષામાં સમજાવ્યું, "પેન્ડા ઓલીપાથી, સંગાથે હલવો, પી- ઓ-એસ-એચ. આપણે અશ કહીએ અને આ અંગેજો પોશ કહે એટલો જ ફેર." શિહોરથી પાછા ફરતા પેંડાનો નાસ્તો પાકો!

ગઢેચી આવ્યું અને મણિયાની નાની આવૃત્તિ જેવો એક છોકરો ઘાલા લેવા આવ્યો. "એલા મણિયો કયાં છે? તું કોણા?"

"કાકા, મણિયાને ઘરાકી આવી પડી તે મને છેલી ઘડિયે ગાડીયે બેસાડી દીધો. મને કે' કે ઓલા ફસ કલાસમાં અંજનના પાવડા જેવી મૂળ્યાવાળા, જરાક જાડા એવા કાકા એક ટીકલા હારે બેઠા છે ત્યાંથી પિયાલો ને પૈસા લેતો આવજે." અને વિદાય કર્યો ત્યાં બારણું ખુલ્યું અને શિવલાલ અંદર આવ્યા. ખુલ્યે બારણે ઉભા ઉભા જ જંગી ફરકાવી સીટી વગાડી ગાડી વહેતી કરી. પછી બારણું બંધ કરી એક હાશકારો કરી સામેની સીટ ઉપર બેઠા. ગજવામાં હાથ નાખી એક ખલતો કાઢ્યો. અંદરથી એક ચુનાની ડંબી કાઢી.

"હમણા રે'વા ધો, શિવલાલભાઈ. પહેલાં થોડો નાસ્તો કરીએ."

"ના રતિભાઈ, આજે મારે એકાદશી છે એટલે નાસ્તો નહિં કરાય."

"પણ આ તો દુધીનો હલવો છે. એ તો ફરજામાં ગણાય." કહીને ત મને શાતા આપી. "ચાલ તિશોરિયા, પડીકું કાઠ." પડીકું ખોલ્યું. એક બાજુ બાપાજી અને બીજી બાજુ હું. સામે કાંઠ શિવલાલભાઈ. એઈને સૌ શક્તિ પ્રમાણે નાના મોટા કોળિયા ભરીને હલવો ખાવા લાગ્યા. હલવો સફાયટ! પડીકું ફેંક્યું ધા કરીને બારી બહાર. "આમ આંગળા ચાટ મા. અંદર જઈને ધોઈ આવ" એમ થોડો ટાપકો મળ્યો. હાથ ધોયા. જમિસની ચાળે હાથ લૂધી નાખ્યા. અચારે મને થાય છે કે અંગેજોએ અનેક વટહુકમો કરી સૌને હેરાન કર્યા તો હારોહાર રૂમાલ રાખવાનું અને કચરા પેટીમાં કચરો નાખવાનું સૌને ફરજીયાત કર્યું હોત તો દેશની રોનક આજે નોખી જ હોત.

તરસ લાગી હતી. બાપાજી કહે કે શિહોર સુધી યેંચી કાઠ. શિવલાલભાઈથી સહન ન થયું. "અરે રતિભાઈ, છોકરાને એટલો તરસ્યો રખાય? હું ઘરના ફૂવાના પાણીનો કુજો લઈને જ રોજ નીકળું હું. હમણા બંદોબસ્ત કરીએ." ઉભા થાય અને સાંકળ બેંચી. ચીરુડ કરતો અવાજ કરીને ગાડી ઉભી રહી. શિવલાલભાઈ બારણું ઓલીને ઉભા. માણસો ડિઝી ઉતરીને "શું શું" "શું શું" એમ પુછવા લાગ્યા. શિવલાલભાઈએ ક્રિદ્યું કે, "મેં ગાડીમાંથી કોઈ ક પડી ગયું એવું આંખના એક ખુશામાંથી જોયું. જરા હડી કાઢીને તપાસ કરો." જુવાનિયાનું એક ઘાડિયું કામળાઓ વાટી, ડંગોરા લઈને એ કમનસીબની શોધમાં ઉપડ્યું. "એલા ચમનિયા," શિવલાલભાઈએ એક છોકરાને પકડ્યો. "જો મારા ડબામાં છેલ્લો એક કુજો છું તે લઈ આવ્ય. જટ કરજે."

કુજો આવ્યો, મારી તરસ છીપી, શિવલાભાઈને ઋષા ચુક્તે કર્યાનો એક આનંદ હતો અને પોતાની આ યુક્તિ ઉપર આફિન થયા. પંદર વીસ મિનિટે બધા ધોયેલા મૂળા જેવા પાછા આવ્યા. શિવલાલભાઈ કહે, "મારી કાંક સરતયૂક થઈ હશે, પણ આપણે તપાસ કરવી સારી. કોઈ બિચારો પડ્યો હોય કળકળતો તો તપાસ તો કરવી જ જોઈએ ને?" બધાએ માણાં હલાવ્યા અને પોતાની સંમતિ દેખાડી. "પણ મારી સરતયૂક તો આટલા વર્ષે નો થાય. મને લાગે છે કે કોક મફતલાલ, પેલો ટીટી આવતાં, ધુબકો મારીને ઉતરી ગયો હશે અને મારી નજરમાં પડ્યો. એને એમ કે ગાર્ડનો ડબ્બો છેલ્લો છે અને એને નહીં દેખાય. પણ આજે આ શિવો આંઈ ફસ્ટ કલાસમાં બેઠો છે તેનો જ્યાલ બેટાને નો જ હોય ને?" પાછાં બધાએ માથા હલાવ્યાં ને "ઈ વાત સોણ આની સાચી" કહી

એકમત દેખાડ્યો. "ચાલો બેસી જાવ બધા, ગાડી હંકારો. હું એક રિપોર્ટ લખી નાખું." ગાડી ઉપડી.

શિહોર આવતા પહેલાં, શિહોરીમાની દેરીવાળી કુંગરી પાસે ગાડી ડાબી બાજુએ એક લોંચી ખાય છે. અને ગાડીમાં છીકું ઉપડે. શિહોર બે વસ્તુ માટે પ્રયાત છે. એક તંબાકુ અને બીજાં પેંડા. બસે વચ્ચેનો શું સંબંધ હશે તે આજ લગણ મને સમજાશું નથી. પણ મુદ્રા ઉપર આવીએ. આખા શિહોરમાં બધે તંબાકુ બંગતી હોય અને બજર-છિકલ્યો બનતાં હોય. માલ દેશ વિદેશ જાય. ધોમ ધંધો ચાલે. આખા ગામ ઉપર એક છીકણિયું વાદળું અખાડી મેઘની જેમ જરૂબી રહ્યું હોય. કુંગરની આડશ એટલે હવામાં વિસર્જન થવાની શક્યતા ઓછી. ફેસાં ખાલી થાય ત્યારે છીક શરે.

સ્ટેશનેથી ઘોડાગાડી કરી ભગવાનકાકાને ઘરે પહોંચ્યા. ગાડી આંગણે ઉભી રવ્યાનો અવાજ સાંભળી રસુબેન લોટવાળા હાથે બહાર આવી. મને જોઈને મોઢું પુલકી ઉદ્ઘ્યું, "આવો કાકા. સારું કર્યું કે કિશોરને લેતા આવ્યા. આવો આવો. બાપા નાવા બેઠા છે. હમણા આવશે." કહીને આવકાર આપ્યો. "આવ મારા પોપટજુ" કહીને મને તેની સાથે રસોડામાં લઈ ગઈ.

રસુબેન એક વખત અમારી સાથે ભાવનગર રહેવા આવી હતી. ઘરમાં હું અને મારો નાનો બાઈ રમેશ, તેની સાથે તોફાન કરતા. એક વખત ઓશરીએ બેઠાં હતાં અને સામેના પીપળે એક પોપટ આવ્યો. રસુબેને એક ગીત જોડી દીધું અને મીઠી હલકે ગાયું. અને પછી તો અવારનવાર એ ગીત અમે તેમની પાસે ગવડાવ્યું. તેના શબ્દો હજુ પણ કાનમાં ગંગું છે.

"મારે જરૂરે એક પોપટજુ આવ્યા
તેની ચાંચ મોટી લાલ ઘમરખ જુ
"ઘડિકમાં ઉંચી, ઘડિકમાં નીચી
ઢેકી વાળીને મને નીરખે જુ
"હું બોલી કે આવો પોપટજુ
કિયા તે દેશના વાસી જુ?
"પોપટજુ બોલિયા 'સાકર જમરખ દે
તોજ કહું નહિં તો નહિં નહિં જુ'
"સાકરનો ગાંગડો ને રતુમહું જમરખ
દીધું મેં પોપટજુને જમવા જુ

"પછી પોપટજી બોલિયા કે અમે
ઓતરા તે દેશના વાસી જી"

એ વખતે હું અચૂક જ યાદ અપાવું, "તેનું નામ પૂછો ને!" એટલે ગીત આગળ ચાલે.

"અડધા તે પાનનું અડવિયું ફાડી
કાથો ચૂનો મેં ચોપડ્યા જી
"બોંદું વાળીને વચ્ચે લવંગિયું ભોક્કું
દીદું મેં નાનકું પાન તેને જી
"પછી મેં પુછ્યું પેલા પોપટજીને
તમારું ફેયે શું નામ પાડ્યું જી?
"પિચકારી મારીને બોલ્યા પોપટજી
મારું નામ ડિયોલ, ડિયોલિયો જી

રમેશનો ગરાસ જાય. એ કહે "માલું નામ, માલું નામ" અને હસીને રસૂબેન શબ્દો ગોઈવે.

"નાના નાના નન નાના નના
નન ના નનના ના ના ની

શબ્દો ગોઈવાયા

"મારા તે દેશમાં ભર્હિલું ટબુકું
લમેશિયું વાટ મારી જોવે જી
"અમે ચાલ્યા અમારે દેશ
અને મળશું આપણે કયારેક જી."
"અને પછી પોપટજી ફરરરર ઉડી ગયા." એમ ગીત પુરું થાય.

રસૂબેન મને રસોડે લઈ ગઈ. અંધારું ધોર રસોડું. પહેલાં તો કળશો પાણી લઈને બાપાજીને આપી આવી. "હમણા ચા લાવું છું. ચ્યપીમાં થઈ જોશ." બાપાજીએ થોડી આનાકાની કરી તો કહે, "તમે છો તો મારા બાપાને પણ તમારી સાથે ચા પીવાની મજા રહેશે"

ચુલામાં ધૂમાડો કરતાં લાકડાં, વાંસની એક ભુંગળીથી કૂંક મારી સજીવન કર્યા. ફિટાફટ બે કપ ચા બનાવી નાખી અને આગલા ઓરડે મૂકી આવી.

"આ હું ભાખરીનો લોટ બાંધતી હતી. પણ હવે તું આવ્યો એટલે ખારાં ઢેબરાં બનાવી નાખીશ." તેને ખબર કે ખારાં ઢેબરાં એટલે મારે બ્રહ્મભોજન. "જો કાલે હું બે પતંગ લાવી છું. રંધીને આપણે નદી કઠે ઉડાવા જશું. હો?" હું બાજુમાં ઉભડક બેઠો. "ઓલો પાટલો લઈ ને નિરાંતે બેસને." પછી તો રસૂબેનની વાતો ચાલી. નવાં મોરપગલાંની, બે દિવસ પહેલાં થયેલી ચોપાટની રમજાટની, બાજુમાં રહેતા દુંધાળા શંભુશંકર માસ્તરના પગને થાંભલો માનીને પેલો કાળીયો કૂતરો પલાળી ગયો તેની વાતો કરી ખૂબ હસાવ્યો. "એ શંભુશંકરને ફાંદ એવી મોટી કે જોડા કર્યા છે અને પગથી કેટલા દૂર છે તે તેને ખબર ન પડે. કોઈએ જોડા હાથમાં લઈને પગને અડે તેમ મૂકવા પડે ત્યારે જોડા પહેરી શકે." મેં નકી કર્યું કે હું કોઈ હિ' જોડો નહિ થઉં. મને શું ખબર કે ઈશ્વરની ગતિ ન્યારી હોય છે?

એક થાળી આપી. ગરમ ગરમ ઢેબરાં અને વાટકી ભરીને દઈં આય્યાં. "બે ઢેબરાં ખાઈ લે હમણાં એટલે થોડું વહેલું મોડું થાય તો વાંઘી નહિં." ભગવાનકાકા નહાઈને બહાર આવ્યા. મે રસોડામાંથી જ જોયું કે બથ ભરીને મિત્રો ભેટ્યા. ભગવાનકાકા એક ચક્કર અંદર મારી ગયા. "કેમ કિશોર કેમ છો?" એક નાના કબાટમાંથી એક બરણી કાઢી. તેમાંથી ચુમચો ભરીને ગુલકંદ કાઢ્યો અને મારી થાળીમાં પીરસ્યો. "હમણા તાજો જ બનાવ્યો છે. ખા."

મને ગુલકંદ પણ બહુ જ ભાવે. પણ ઢેબરા આગળ તેની ઓશી તેંશી. જાપટી જ્યો. રસૂબેન રસોડું સમેટી, પહેરેલા ચણિયા ચોળીમાં બહાર જવા તૈયાર થઈ. ભગવાનકાકા બોલ્યા, "બેન, તું હવે મોટી થઈ, એક ઓછાણી માથે નાખી કે બહાર જતાં પહેલાં." પછી બાપાજી તરફ જોઈને કહે, "છોકરી ગજુ કરી ગઈ છે. આવતી સાલ વીવા લેવો પડશે. સારો એક મુરતિયો મહુવામાં છે. વાતો ચાલે છે..." હું અને રસૂબેન ભાગોળે પતંગ લઈ ઉપરી ગયા. "બાપાને મારા વિવાની ચિંતા બૌ રે છે. એની જ વાતો કરે છે. મેં અને ઘણું કહ્યું કે ચિંતા કરો નહિં મેં પોથી પુનમો કરી છે, ગૌરીપુજન કર્યું છે તો બધું સારું જ થશે."

અમે પાદરે જઈને પતંગ ઉડાડ્યા. નદીના પટમાં જઈને વીરડો ગાળી તેમાંથી પાણી પીધાં. એક પત્થર પર બેસી પાણીમાં પગ બોળી બેઠાં. "રસૂબેન, વિવા એટલે શું?" મેં પુછ્યું.

"મને એક વર મળશે અને હું તેની વહુ થાઈશ. હું અહિ બાપાના ઘરેથી મારા વરની હારે રે'વા જાઈશ. મન બાપાની ચિંતા થાય છે પણ હું તેને મારા લગનની ચિંતા કરતાં જોઉં ત્યારે થાય કે મુવાં લગન પતી જાય તો તેમને મોટી નિરાંત."

"પણ તો પછી તમે અમારે ઘરે આવીને રો ને?"

"તું તો સાવ ગાંડિયો છો. એવું ન થાય ભાઈલા. તું મોટો થઈશને ત્યારે ખબર પડશે. ચાલ ઘરે, આપણી વાટ જોતાં હશે. વાળું રાણું થઈ રહ્યું. પાણી તમારે રાતની ટ્રેન પકડવાની છે ને?"

ઘરે પહોંચ્યાં, ત્યારે બાપાજી અને ભગવાનકાકા બજારમાંથી પેડા લઈ ને આવ્યા હતા. બાપાજીએ એક પેકેટ રસૂબેનને આય્યું, એક હારે લઈ જવા માટે રાખ્યું.

જ્યાં, જ્યાં નિરાંતે બેસને પદોંચ્યાં. ભગવાનકાકા અને રસૂબેન પણ અમારી સાથે મૂકવા આવ્યા. હું અને રસૂબેન અમારી વાતોમાં ઉંઠાં ઉતરી ગયા હતાં. ભગવાનકાકાના થોડાં શબ્દો કાન પર આવ્યા, "રતિભાઈ, આ છોકરીની મા મારે માથે આટલી બધી જવાબદારી નાખીને જતી રહી.." બાપાજીએ સામું સાંત્વન આય્યું, "તે એને ઈ ગમ્યું હશે એમ માનો છો? એ બિચારી પણ કેટલી કોચવાણી હશે."

"હા એને દોષ કેમ અપાય? ..."

ગાડી આવી, ગાડીમાં બેઠા. પેટ ભરપુર હતું એટલે પેડા પડ્યા રહ્યા. અને આંખ મળી ગઈ. વહેલું આવે ભાવનગર.

બીજે વર્ષ રસૂબેનના વિવા થયા. આજે પિપુડીનો સાદ, નગરાંની તરી, હોમમાંથી આવતી બળતા ધીની વાસ, મુગટા પહેરીને જમતી ન્યાત, લાલ ધૂમ આંગોવાળા ભગવાનકાકા અને દ્વાર્ષિક દ્વાર્ષિક રડતી રસૂબેન એટલું જ મને યાદ છે. રસૂબેન તેના વર સાથે સાસરે મહુવે ગઈ. મને રસૂબેને ખુણે બોલાવી કહ્યું "હું મયેથી શિહોર બાપાને ત્યાં જઈશ ત્યારે ભાવનગર જરૂર રોકાઈશ, હો. ડાયો થઈને રે'જે." પછી છાતી સરસો ચાંઘ્યો.

હું વાટ જોતો ભાવનગર બેઠો. રોજ મારાં બાને પુછ્યું "રસુબેન ક્યારે શિહોર જશે?" "આપણે ભગવાનકાકાને પૂછાવશું હો" કહીને સમજાવે.

સાતેક મહિના પછી ખબર આવ્યા કે રસુબેન મંગળવારે આવે છે. તેને લેવા ભગવાનકાકા ભાવનગર આવશે. અઠવાદિયાના બધા વાર તો બરોબર આવડે પણ રોજ ડીને બાને પુછ્યું આજ કયો વાર છે.

મંગળવાર આવ્યો. મેં તેની સાથે રમવાના બધા પ્લાન કરી રાખ્યા હતાં. લંગડી રમણું ને આંધળો પોટો રમણું, પાછલી ઓશરીમાં ગલોટિયા ખાશું. મારાં બા કહે કે "રસુબેન હવે કઈ રમી નહિ શકે તારી સાથે."

રસુબેન આવી. "તમે પેલા શંભુશંકર માસ્તર જેવા થઈ ગયાં છો." મેં જોતાં વેંત જ કીદું. "હા, ભાઈલા, તારે મને ચંપલ લાવી દેવા પડશે તો જ પહેરાશે." બે ટિવસ રસુબેન અમારી સાથે રહી અને હું તેની આજુબાજુ કુંડાળા મારતો જ રહ્યો. પોપટનું ગીત ગવડાવ્યું. તેણે મને એક વાર કહ્યું કે તેને એક બાબલુ આવવાનું છે. બે-ત્રણ મહિના પછી તેને લઈને સાસરે પાછી જશે ત્યારે બાબલાને લઈને ભાવનગર આવશે. આંખોમાં ઘણો આનંદ હતો.

"મારે પણ એક કિયોલિયું આવશે" તેમ કહેતી.

ભગવાનકાકા આવ્યા અને રસુબેનને લઈ ગયા. હું તેની અને તના બાબલાની વાટ જોતો ધૂમરી ખાતો બેઠો..

એક ટિવસ બાપાજી બપોરના પોસ્ટ ઓફિસેથી અચાનક જ એક પત્રુ લઈને ઘરે આવ્યા. મારા બા રસોડામાં જમવા બેઠા હતા. બાપાજી અકળાપેલા હતા. આવીને કહે કે "રસુ ગઈ!"

હડ્ય દઈને મારાં બા બાજુથી ચોકડી તરફ ફર્યા અને એકદમ ઉદ્દી થઈ ગઈ, બધું ખાયેલું બહાર. મીઠો કોળિયો કેવો ક્ષણમાં ખાટો થઈ જય છે તેનો તાદૃશ દાખલો જોયો... "અરેરે, મારી દીકરી, મારી રસુ" કહીને રડવા બેઠો. ભીતિ આગળ માથું પછાડ્યું.

બાપાજીની આંખોમાં આંસુ હતાં. "બેટા, રસુ ભગવાનને ઘરે જતી રહી."

"એ તો મને ખબર છે. ભગવાનકાકા જ લઈ ગયા ને."

"એ નહીં, ઈશ્વર પાસે સ્વર્ગમાં ગઈ. હવે આપણે ત્યાં નહિં આવી શકે!"

પછી પરંપરા પ્રમાણે મેં એમનો જવ ખાધો.

"પણ મને વચન આખ્યું હતુંને!

"આપણે ઈશ્વરને ત્યાં જઈએ તો?

"મારે તેના બાબલાને પણ જોવો છે...

"બાબલો પણ ગયો."

"મને ત્યાં લઈ જાઓ...."

"એવું નો બોલાય," કહીને બા વદ્યાં

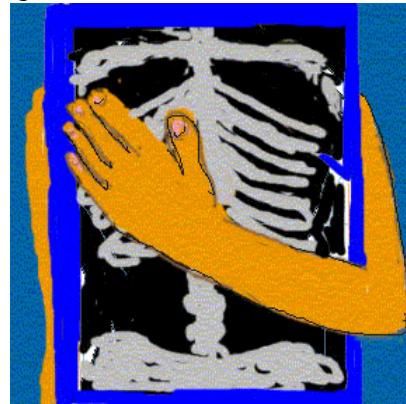
કઈ સમજ નહિંતી પડતી. અને પેટમાં થતો ચુંથારો પણ સમજાતો નહિંતો. પોપટ જરૂરે બેઠો રહ્યો અને સાકર, જમરૂખ આપનાર ઉડી ગયું.

ઇશ્વરનો ચોપડો ઓડિટ થાય ત્યારે રરમી માર્ય ૧૮૭૭ની તરીખે મારી પહેલી ફરિયાદની નોંધ પડી હશે.

જૂનું સોનું

કિશોર રાવળ

(મારો મમરો: ગયા મહિને ગાંધી જયંતિ, અને આ મહિને હેલોવીન! તેમાંથી સ્હરણા થઈ અને આ વાર્તા ઉપજુ. અહિ આ વાર્તા પ્રસ્તુત કરું છું.)

નંદલાલાને ઘરે જાઓ તો ભૌયથી છત સુધીની અભરાઈઓમાં તમને દિવાલ જ ન જોવા મળે. અને જાતજાતની વસ્તુઓ ખડકેલી. જ્યાં ત્યાંથી ભેગી કરેલી જૂની વસ્તુઓ અભરાઈ ઉપર ગોઠવેલી. દરેકની સાથે નાની નાની નોંધ, સુંદર, મોતીના દાઢા જેવાં અક્ષરમાં લખીને પ્લાસ્ટિકની બેગમાં રાખેલી જેથી નોંધ ઉપર ધૂળ ન લાગે અને પાણી, પરસેવો લાગતાં રેળાઈ ન જાય.

અમારા ભાવનગરના માણસોની એક ખાસિયત. કોઈ પણ પ્રસ્તાવના વગર મૂળ મુદ્દાથી જ શરૂઆત કરે. "ઓલો જતો હતો અને ત્યાં ઓલાં બેનને દૂરથી આવતાં જોઈ બાજુની ડબગરની ગલીમાં ધૂસી ગયો..." જરા હંડો પાડીને પૂછોકે ઓલો કોણ અને ઓલાં બેન કોણ અને કઈ ડબગરની શેરી? વડવાની, મામા કોઠાની કે નવરા બાગની બાજુમાંથી પડતી ત્યારે કઈક બતી થાય. ચાલો, થોડી પૂર્વભૂમિકા આપું.

જૂની વસ્તુઓ ભેગી કરવાનો નાદ લાગ્યો તે ટિવસ નંદલાલાના કપાળ પર ગાયે મારેલા ચા જેવો આજે પણ સ્પષ્ટ છે. ૧૯૪૭ની સાલમાં મુંબઈ ગયા હતા ગામ જોવા. જેમને ત્યાં ઉત્તર્યા હતા તે રોજ તેમને માટે કાર્યક્રમ ઘડી આપે.

"આજે ચર્ચગેટ ઉત્તરી સીધા ફ્લોરા ફાઉન્ટન તરફ જવું. રસ્તામાં તરસ્યાં પારસીઓ પારસીના કૂવે બહુ શિસ્તથી પાણી પીતાં હોય તે જોવું. ત્યાંથી ડાખી બાજુથે એક રસ્તો મૂકી બીજો લો તે તમને વી.ટી. લઈ જાય એમાં થોડેક જાણો તો મોઢો લ્યાઈટવે લેઇડલોનો ડિપાર્ટમેન્ટ સ્ટોર છે ત્યાં એક ચક્કર મારવું. ત્યાંના ભાવ આપણને નો પરવટે-બધા ગોરા સાહેબો તેની મફલો સાથે ખરીદી કરવા આવે. આપણને ખબર ન પડે તેવી વસ્તુઓ, આપણી કલપનામાં ન આવે તેવી રીતે સજીને ગોઠવી હોય. આપણાં ગજવાં કેટલાં છિછારાં છે તેનું જ્ઞાન કરાવે.

"પછી વી.ટી. પણોચી ડાખે રસ્તે ધોબી તળાવ પર મેટ્રો સિનેમા બરોબર પોણા ત્રણ વાગે પહોંચવું. ત્રણ વાગે મેટિનીનું ઓડીઅન્સ વછુટે

અને બારણા ખુલે ત્યારે નીકળતાં પ્રેક્ષકોની વચ્ચે ખોડાઈને ઉભા રહેવું. અંદરથી હંડી હવાનો એક દરિયો આવશે અને એર-કંડિશન કહે છે. પાછલે બારણોથી બરફની પાટો અંદર લઈ જાય અને એ બરફ ઉપર પંખા ચલાવી અંદર બધી બગીચાની જેમ નીકો બનાવી હોય તેમાંથી પ્રેક્ષકો ઉપર ઢોળે. જોવા જેવું છે!"

આમ રોજ વિગતવાર સૂચનાઓ સમયપત્રક સાથે બનાવી આપે અને નંદલાલા ઉપડે. ગાડીની ટિકિટ કઠાવે. પાલાથી બેસે. સ્ટેશનોનાં અવનવા નામ પાકા કરતા જાય. આ સાન્ટાકુઝ, પછી ખાર, વાંદરા. વાંદરાની ખારી ઓળંગતાં એક બકારી ચેતે તેવી વાસ આવે. જાણભેદુઓમાં એક મત એમ હતો કે આ ખાડીના માછલાંની વાસ છે. બીજા મતના જાણભેદુઓ એક થુંકની પિચકારી મારી કહે કે ના, ના, આ તો વાંદરાના કંતલખાનામાંથી નીકળતી બદબૂ છે.

તે વખતે ગાડીઓમાં કોઈ ગડદી નહિ. થર્ડ કલાસમાં જાઓ તો પણ અધરણીને પગલે ટેનમાં ચોડો, ઉત્તરો એટલું જ નહિ પણ પગ પહોળા કરી બાજુવાળા પાસેથી જે મળે તે છાપાનું પાનું લઈ વ્યવસ્થિત રીતે વાંચતા મુસાફરી માશો. ઈલેક્ટ્રિક ટ્રેઇન હળવેથી ઉપડે જરા પણ હડદોલા વગર અને એવી જ રીતે પારેવું કબુતરખાનામાં પાંગરે તેમ સ્ટેશનમાં સરકી બેસી જાય. ગાડી ઉભી હોય ત્યારે નીરવ શાંતિ. ખાલી વાંદરાથી બેઠેલા પ્રિસ્ટી યુવકો નવી અંગેજ ફિલમનાં ગીતો સીટી મારી ગાતા હોય જાણે એક પોપટોનું જુમણું ન બેહું હોય!

એમાં એક ટિવિસ આદેશ થયો કે આજે વિકટોરિયા ગાર્ડન જાઓ. સવારના વહેલાં પહોંચીને ખુજિયમમાં ઘૂસી જવું. પાછળથી ગડદી થાય એટલે નહિ પણ સાંજે છ વાગે ખુજિયમ બંધ થાય ત્યાં સુધી રહી શકાય અને અંદર પૂરો સમય કાઢી શકાય. જમવાનું? બહાર ખાવાની પ્રથા જ નહીંતી, ખાવા જેવી કોઈ જગ્યા નહોતી અને ખાવા પાછળ પૈસા બગાડવા તેટલાંમાં એક ફિલમ જોવાય કે એકાદો ડ્રામો જોઈ નખાય. બે પૈસાની શિંગનું ભુંગણું જિસ્સામાં ભરીને લઈ જવાનું. ચોડો પાણી આધાર થાય.

યાદ છે ગાંધીજીને પેલા ગાર્ડ ટ્રેઇનમાંથી ફેંકી દીઘા હતા? એ પળે જેમ તેમને સાક્ષાતકાર થયો એવું જ જિંદગીની આ પહેલી ખુજિયમની મુલાકાતે નંદલાલાને કરાયું.

જૂના હથિયાર પદ્ધિયાર જોયાં. મરાઠાઓનાં બખ્તર જોઈને ખ્યાલ આવ્યો કે એ બાન્સર શરીરે નાંખવાં તે એક મદનિયાને બંધોલે લઈ રહ્યા બેલવાં જેવું છે. એ બાવડાં અને હરેકે અંગોને ઘરે આવીને ચંપી કરાવવી પડે. શું એ બખ્તર, શું એ લડવૈયાનાં બળ અને શું હશે ચંપી કરનારનાં બાહુબળ!

ધરવખરીની ચીજો જોઈ. મનમાં એક ધન્યતા અનુભવી કે ભલે આપણા દેશમાં એડિસનો ન પાક્યાં પણ હેરત પામો એવી એવા ઇસ્કોતરા, તાળાંની રચના, ધરના નક્કાઓ, પદમણીને પહેરાવવાના આભુષણો, નક્શીવાળા બહુમુખી હોકાઓ, જીએસી કરવતીથી દાંતે દાંતા ઉપર ધ્યાન દઈને બનાવેલા કાંચકાઓ. ચાખરીઓ પૂજાની, લાકડામાંથી બનાવેલી, રૂપે મહેલી અને અંગૂહા આંગળીની વચ્ચે આવેલા ટોડા પર જરૂર રહ. રાંધવાનાં વાસણો અને કપડાની જીણી મોટી જણસો, કેરી, કોપરનું કાપવાના સાધનો, ... ચીપીયા, જમૈયા, ચાકુઓ... દીવીઓ, ફિનસો, મશાલો... મગજ કામ ન કરે.

અંગેજોના વિભાગમાં પડઘમ વાજાઓ, બંધુકું, જાર્ણાવસ્થામાં પણ જાહોજલાલી દેખાય તેવા આભુષણોનો કસબ જોતાં જ રહ્યો. લાલ કાળા કપડા પર સોનાતારે ટંકેલા બુહાઓ છક્કડ કરી દે.

નિરાંતે બેઠા હોઈએ ત્યારે કે'જો. હું તમને વગર ગયે ખુજિયમ દેખાયું. પણ આપણે નંદલાલા ભેણા થઈએ. સાંજે ત્યાંથી બહાર નીકળ્યાં તો તેનું જડબું ઉધાયું જજમાનને ઘરે પહોંચ્યા ત્યાં સુધી. જજમાને જરા બેસાડી દાઢી નીચે હાથ રાખી દબાવ્યું ત્યારે યથાવત થઈ ગયું.

તે હિવસે નંદલાલાએ નિર્ણય લીધો કે આપણે પણ એવું ખુજિયમ બનાતીએ.

પહેલાં તો ઘરના ખૂણોખાંચરથી બધી વસ્તુ નીરખી. રસોડાની અધી સામગ્રી ઉચ્કી લીધી પોતાના ખુજિયમ માટે. અના બાને અંતરિયાળ નવા ચીપિયા, તવેથા, પાટલી વેલણ લેવા પડ્યા. ત્યારથી બધી વસ્તુ તાણા છૂંચીમાં રાખવા માંડી "શું કલજગ આવ્યો છે?" એમ કહેતાં. બાપાનું તાંબાપાત્ર, તરભાણા, પાણિયારાનાં બુજારા ગૂમ. દાદાના ડંગોરા પર નજર પડી, પણ દાદાનો હાથ તેના પર પહેલો પહોંચ્યો એટલે ડંગોરો બચી ગયો, નંદલાલ માંડ બચ્યો!

પરખુ ભિસ્ત્રીને બોલાવી એક ઊંચી હિવાલ પર અભરાઈઓ નાખવાનું કામ શરૂ કરાયું. અને ઊંચી અભરાઈ ઉપર પહોંચવા એક નીસરણી પણ ક્યાંકથી ઉચ્કી લાવ્યા.

પછી સંચયની શરૂઆત થઈ. એક ભંગારવાળાને સાથ્યો. પેલા અલાઉદ્દિનના કાકાએ સાથ્યો હતો ને તેમ. અછવારિયે એક વાર અને ઘરે જઈ ભંગાર ફેંદે. તો એક વાર તેને ચૂડીવાજું મળી ગયું. તાવડીવાજાએ રાતોરાત ચૂડીવાજાના ભાવ ગગડાવી નાખ્યા એમાં કોઈએ તિલાંજલિ આપેલું વાજું મળી ગયું. વગાડવાની ચૂડીઓ પણ મફતના ભાવમાં મળી ગઈ.

અમદાવાદમાં લાલ દરવાજે થતી શુક્કવારીમાં મહિને એક આંટો તો હોય જ. તેમાંથી એક વખત વરાળથી ચાલતો પંખો લઈ આવ્યા. આઠેક ઈચ્ચ ઊંચો, નાના જાડ જેવો લાગે. જાડની બખોલમાં એક દીવો અને દીવા ઉપર એક ડાલ્લી. ડાલ્લીમાં પાણી ભરો અને નીચે દીવો કરો એટલે પાંચ મિનિટમાં "તું છું, હું છું, તું છું, હું છું" કરતો પંખો ઉપડે અને તમારા વાળ ઓળ્યા ન ઓળ્યા કરી નાખે. ઘરમાં વીજળી ન હોય તોય ઉનાળો આનંદથી નીકળી જાય!

ક્યારેક માણ વગાડવાની વીટીઓ લઈ આવ્યા, મૂછોને ઘાટ આપવાનું જંતર લાવ્યા. પત્થરનાં, આરસનાં, પિતળ અને કાંસાનાં શેતરંજનાં ઘાંદાં લાવ્યા, એક-ચ્યારી હુરબીન, પ્રેમમાં પરોવાયેલી ફાસની રૂપવતીઓના સંજોડે પાડેલા, જોટાળા ઝીવાઓ અને એને મૂર્તિમંત કરે તેવું જોવાનું સિટ્રીઓસ્કોપ લઈ આવ્યા. પ્રેમ કેટલો આંધળો હોય છે તેનો ઘ્યાલ આવે. બિચારીઓને ન તેમની અવસ્થાનું ભાન ન પેલા લુસ્ટાડિયા ફોટોગ્રાફરનું. નરી નિર્દોષતા તરવરે, જીણે જીયા જ કરો.

'સિદ્ધુડો' નામની દેશાજ સણગાવતી પુસ્તિકાની એક આવૃત્તિ મળી ગઈ જેના પર અંગેજોએ પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો. એક નવો વિભાગ શરૂ કરી પૂજાની ઓરતીની અલમારીમાં ગોઠયો. પોલિસની ઘાડ પડે તો પૂજાની કોટીને ન સત્તાવવા જેવી સક્ષણતા હજુ પણ રહી હતી. દાદાએ બાઈબલ અને કુરાનને યાવની સાહિત્ય કીદું અને ઘરમાંથી બાધ્ય-એટલે એ પણ પૂંડા બદલાવીને આમાં ઉમેરાયા. બહુ જ વૈજ્ઞાનિક ટૂષ્ણિએ લાખાયેલી વાત્સ્યાયનની ચોપડી મળી. આમા ઉમેરવા જતાં અચકાટ થયો પણ પછી 'બાધ્ય તે બાધ્ય' કહી ગોઠયું.

એમાં કોઈ જાણભેદાએ ખબર આપ્યો કે તેના કાકાને દાકતર ભુલાભાઈએ એક એક્સરે આપ્યો છે. કહે છે કે ગાંધીજીને પેટનું ઓપરેશન કર્યું ત્યારે એ ફોટો પડાવેલો. નંદલાલાએ ફેણ ઊંચી કરી.

ઈ મેળવી આપો. ઈ તો ગાંધીજીના અંતરાત્માનો ફોટો કે'વાય. અમુલ્ય! કંઈક દોરો કરો." તો કે' "હાલો, આજે જ પાશઠાણે જઈએ."

ઉપર્યા. સવારની ગાડી પકડાય તો સાંજની નહિ એમ કહી પહોંચ્યા જમવા ટાણે પિતાંબરભાઈને ત્યાં. કાકા કાકીને ભનીજાનો દોસ્ત એ ભનીજો! કાકીએ પ્રેમથી વેઢ્મી બનાવી દીઘી. તુરિયાં-બટેટાનું શાક, ભજિયાં, કઠી, ઉગાડેલા મઠ જમાડ્યાં. પાન ખાતાં પિતાંબરભાઈ પાસે પેટછૂટી વાત કરી અને કંબું કે "પેલો ગાંધીજીનો ફોટો દેખાડોને."

કાકા કહે કે , "લે, સારં થયું આજે આવી ગયા તમે લોકો. સવારનો બધા કાગળિયા સાફ્ કરવા બેઠો તેમાં ઈ ફોટો હડફેટ આવી જ્યો. ફેંકી દેવાના કાગળિયા હારે મૂક્યો છે. ઓશરીમાં એક થપ્પી કરી છે પેલા નાગલાં ચીતર્યા છેને તેની બાજુમાં. લઈ આવ."

કાળો ડિબાંગ જેવો કચકડાનો ફોટો લઈ આવ્યા. નંદલાલા તો મનમાં માલપૂવા ખાય કે આ અમુલ્ય ચીજ મળી ગઈ. કંઈક ઈશ્વરી સંકેત હશે.

ઘરમાં બેઠા કંઈ ન દેખાય. ફોટો લઈને આંગણામાં ગયા. સૂરજ સામે ઘર્યો તો કંઈ બાધા દેખાણા. શરીર શાન કોઈને નહિ એટલે અટકળથી માન્યું કે આ બાજુ ચન્ની હશે. એમાં એક ખૂણે કાળી શાહીથી લખેલા અક્ષરો એમ.કે.જી. દેખાણા અને તાળો મળી ગયો.

મનમાં થયું મારા નસીબમાં આ જશ હશે એટલે આજને આજ પહોંચ્યો. દેશના પણ નસીબ ન કહેવાય? નહિ તો ગાંધીજીનો માંયલો નીરખવાની એકની એક તક જતી રહેત!

કાકા કહે, "શું કરશો આને હેવ?" સમજાવ્યા પણ કંઈ ગળે ન ઉત્તર્યુ. "મારા ફોટો અને ઈ મોહનદાસના ફોટોમાં કંઈ ફેર ખરો? અમે બેઠ ઉમ્મરમાં સરખા. હું છઠને હિ' જન્મ્યો અને ઈ મારા ખ્યાલ પ્રમાણે બારશે. બેઈના બાંધા સરખા. જ્યારે જોઈએ ત્યારે મારો ફોટો લઈ જાઓ! કોઈને ખબર નો પડે."

ફોટો લઈને સાંજે ભાવનગર આવ્યા. તરત જ પરભુને બોલાવી ફોટોના માપની એક પેટી બનાવવા આદેશ અપાણો. પેટીની અંદર બે વિજળીના પોટા, આગળ બે બિલોરી કાચ જેની વચ્ચે આ ફોટો બિરાજે. બતી કરતાં અંતરાત્મા દૃષ્ટયું થાય! પરભુએ એ વિચાર એક ડગણું વધાર્યો. પેટીની આગળના ભાગમાં જેમ અરીસાઓ માટે તેલના કચોળા રાખવાની છાજલી કરે છે ને તેમ ધૂપ, દીપ અને અગરબતી માટે એક છાજલી બનાવી. બે દિવસમાં ફોટો લાગી જ્યો, પેટી સરસ રીતે ગોઠવાણી અને વીજળીના દોરડાં અને ચાંપ લાગી ગયાં. બતી કરી એટલે જ્યાં ગોળા એટલાંમાં પેલા બાધાઓ દેખાણા બાકીના ભાગમાં કાગાબજારિયાના દિલ જેવી કાળાશ!

ગાંધીજ ડાયાંડમરા ગોઠવાણા. જે આવે તેને નંદલાલા બતી કરી દેખાડે અને આપોઆપ ગોખાઈ ગયેલા શાદીમાં આ ફોટોનું 'અગત્યતાપણું' લોકો પાસે વણવે. બધા "હં, હં" કરીને નીરખે, ઘટિત સિમત આપે અને જતાં રહે.

એક વખત કોઈ પોતાના ઓળખીતા ડેક્કર દારુવાલાને આ ફોટો દેખાડવા લઈ આવ્યા. બતી કરીને દેખાડ્યું. ડેક્કર દારુવાલાએ ફાયદાયાં કાઢ્યાં. નજીકથી જોવા પ્રયત્ન કર્યો. હારી ગયા. "અરે બાવા, આમ ટે એકસરે કેમનું જોવાય? આઈ કેમનાંથી ભાર કાઢની! પેલી બારી પાસે સોઝું તેખાસે." નંદલાલાએ કચવાતે મન સ્કૂ ખોલીને ફોટો કાઢ્યો. ડેક્કર બારી પાસે લઈ ગયા. "આઈ પોયરીને કંઈ ડરડ નહીં લાગતું."

નંદલાલા શુશ્શે થઈ ગયા. "આ તો ગાંધીજ છે ગાંધીજ!"

"ટે ટેમે એમ કેવ ટો સું ગાંધીજ ઠઈ જાય કે? કાચ કલીન વિકોરીઆ હોય સકે પણ ગાંધીજ ટો જરી બી નઈ લાગતા. જો, આય હાટકું છે ટે ટો બૈરાઓને જ હોય. માટિનાં ટાં હવા બારી! એટલે ટો અડકાંસરી કહે છે

બેરાંઓને. આડમની પાંસરી કાકીને ખોડાયજાએ ટેમાંથી ઈવ બજાવી ટે ટો ટું જાને છેની બાવા. એક સો ને એક ટકા, આ ગાંધીજ નઠી!"

શદ્ધા મોટી ચીજ છે. મોહું રાતું રાખવું એ એથી મોટી વસ્તુ છે. નંદલાલા બીજા મહેમાનોને ફોટો દેખાડી કહેતા, "ગાંધીજની વિલ-પાવર બહુ જબરી. એમની અનેક સિદ્ધિઓમાં તેમણે આ બીજા પુરુષોને ન હોય તેવી પાંસળી પણ મનોબળથી ઉગાડી...."

નસીબના પાસાં - ૨

કિશોર રાવળ

(રહસ્ય કથા, આગલા અંકથી આગળ!)

(મારો મમરો: ધણા લોકોએ મને લખ્યું કે તે લોકોને આ ગુરુમુખીનો કોયડો ઉકેલવા વધુ સમય જોઈએ છે. મન લલચાણું કે કોઈના તરફથી આ કંઈ અવનવો ઉકેલ મળે તો અંત બદલાવું, પણ પછી મને થયું કે મારા બીજા વાયકોને લભડાવવા તે સારુ નહિ. તેમની સાથેનો મારો સંબંધ બગડવો ન જોઈએ તે નિર્ણય ઉપર આવી, બાકીની વાત આજે અદિ રજુ કરું છું. નવા ઉકેલો આવશે તો તેમાંથી જરૂર બીજા પર્યાયો તમારી પાસે રજુ કરીશ. એટલે વિચારનારાઓ વિચારવાનું ચાલુ રાખે તેવી વિનતિ. કિશોર રાવળ)

હવે વાતાના અંત તરફ પ્રયાણ કરીએ.

પ્રહુલ્દે બીજે દિવસે અગિયાર વાગે સરદારનીને ફોન ખણખણાવ્યો. એ વખતે કિરપાલ કારખાને જ હોય એટલે એકલા વાત થઈ શકે.

"અરે, પરફુલ, આ ગયા? કેરી રહી? કિરપાલ તો ડુબા હુંએ હે હેર કટિના મશીન પે. મૈં બોલી, સરદારકો બાલ કટવાને કી જરૂરત ક્યા હે? દૂસરોકા કલ્યાન કી..."

"ઈદર, એક લફડા હુંએ હે. આપસે કુછ મદદ ચાહ્યે." પ્રહુલ્દે પછી તેનો ઈતિહાસ કીદો. "અચ્છા, મેરે લીએ એક દેવરાની લાને વાલા હે? કિરપાલ તો બુધ્યુ હે. મૈને કહા થા ની? મૈં દો દિન નહિ. બોલુંગી તો સબ રૂબાં થંડા હો જાયેગા. અભી આ જા, મૈં પછ કર દિખા દેંગી કી ઔસા મામલા ક્યા હે. મુજે ભી વો જાણનેકી તાલાવેલી લગી હે." પ્રહુલ્દે કહે કે કામથી ગઈ. હવે વલ્લભભાઈનાં કલાસમાં હિંદી શીખવા માંડી લાગે છે.

"અભી આતા હું." કહી ફોન મૂકી દીધો. અને ટેક્સી કરીને ઉપર્યું સરદારનીને મળવા. ટેક્સીનો અવાજ સાંભળતાં જ ઈદર બારણું ખોલી બહાર આવી. પ્રહુલ્દને મીઠો આવકાર આઓયો. ટ્રેમાં ચાની કિટલી અને બે કપ તૈયાર હતાં. પ્રહુલ્દને સોઝા તરફ બોલાયો, બેસાડ્યો. "ચીરી નિકાલ."

પ્રહુલ્દે બિસ્સામાં હાથ નાખ્યો. પાટલુનના બિસ્સામાં હશે તેમ માની ઉભો થઈ તેના બિસ્સા ફંફળવા લાગ્યો. બધા બિસ્સા ખાલી કરીને ટેબલ ઉપર પ્રદર્શન કર્યું. અને મોહું વકાસી જોઈ રહ્યો કે ક્યાં ચિહ્ની પડી ગઈ હશે!

તા.ક. આ વાતાનો અંક બહાર પડે તે પહેલાં જ મારે એક અગત્યના કામ માટે લાંબી મુસાફરી પર જવાનું થયું છે. ક્યાં અને ક્યારે હોઈશ તે કહેવું અધરનું છે એટલે અનું હું કોઈ અંધાણ આપી શકું તેમ નથી.

મુસાફરીમાં કોઈ ખૂની, ડક્કુ, ચોર, લઙ્ગો કે નર-પિશાચ નહિ મળે તો આવતી સદીમાં બીજી વાર્તા લઈને આવીશ, નહિ તો જીવા-મૂઆના જુહાર!

મારો મમરો

કિશોર રાવળ

એક મિત્રને કેસૂડાંનાં મંગળાદર્શન કરાવેલા. તે જોઈને તેણે કહ્યું, "જોયાં પણી મેં તેમાં એક નવી જ તાજગી જોઈ અને ઘણી ઘણી શક્યતાઓ નજરમાં આવી. આ કાર્યમાં જે રીતે જોડાઈ શકું તે રીતે હું ખૂબજ ગર્વથી જોડાવા તૈયાર છું." તો લે આ અર્ધો ઘાલો ચા અને અર્ધી ખુરશી. આવી જા, અશોક!

આ કામમાં સાથે જોડાવા અશોક મેઘાણીને આવકારં છું.

કેસૂડાં માટે ઘણા ઘણા પ્રતિભાવો આવ્યા અને એક આનંદની સરવાણી અનુભવી.

થોડાં રજુ કરું.

એક ભાઈએ લખ્યું, "અદ્ભૂત, અદ્ભૂત, અદ્ભૂત"

એથી પણ મિત્રમાણીએ લખ્યું, "ટન ટના ટન."

એક મધ્ય જેવીએ ફૈન કર્યો, "મારો વર ગુજરાતી માટે જરા ગંધિલો છે. દીકરાએ છાપી રાખેલાં પાનાં શિષ્યાચાર ખાતર લઈને બેઠો અને હસી હસીને આપો પરી ગયો."

અલાઈમરમાં ફસાયેલા એક મિત્રને મળવા ગયો. ચાલવાનું બાજુએ મૂકો, બોલવામાં પણ ખૂબ જ કષ પડે. તેમને દેખાડ્યું કે એક બટન દબાવવાથી ગીતો વાગી શકે છે. જેવું "ધીરે ધીરે રે કોણ રે આવે" શરૂ થયું એટલે આંખો ચમકી. સામેના શબ્દો વાંચતા વાંચતા લયમાં ખુલ્લા કું ગીત લલકારવા લાગ્યા.

એક મિત્રે બરોબર રગ પારખી. તેણે ભારતથી ઇન્ટરનેટની પેટપીડ, ફોન્ટ ઉત્તરવાની વ્યાધિ અને છાપવાની ચૂંઘણી હલ કરી લખ્યું; "You Have invented a worthwhile pleasure. કેસૂડાં વેરાણા (મારાં) આંગણમાં"

હું નિવૃત્તિનો સમય કેમ ગાળવો તેની વિમાસણમાં હતો અને આ એક ફણગો ફૂટ્યો અને આટલો આગળ વિક્સ્યો તેથી ઉદ્ભવેલી લાગણીઓને દર્શાવવા એક બહુજ ઉચિત કહેવત છે. "ધોડવું'તું ને ઢળ મળી ગયો".

જે જે વાયકોએ જૂદા જૂદા શબ્દોમાં મેરણા આપી છે તે બદલ ખૂબજ ઋણી છું. કામમાં મજા આવે અને સાથે આટલી બધી મેરણા મળતી રહે એટલે ભયો ભયો!

સાંચું મીંદું મીંદું તો લાગે છે.

આ સાથે અમારી આ સદીની છેણી ભેટ સ્વીકારશો.

કોકિલા રાવળ

પીયુ પીયુ કરે મારું મન

પીયુ મારો ખોવાણો કેસૂડાંને વન

(મારો મમરો? એક હરફ પણ નહિ! જેને જેમ ઘટાવવું હોય તેમ ઘટાવે.)

મિનારે જાગતા રે'જો ઇન્દ્ર ગુહ્યા

સમયની આજ એંધાણી પુકારે જાગતા રે'જો

પદ્ધ્યા પાગલ પડોશીના પનારે જાગતા રે'જો

લઈ ખંજર ઊભા છે પીઠ પાછળ મિત્ર જ માનો!

જીવો છો કેવી એકલતાના આરે, જાગતા રે'જો

સમુદ્ર શાંત છે, સરગોશના એ ચિનહ લાગે છે,

વમળમાં નાવ છે, ના છે કિનારે, જાગતા રે'જો.

વિકટ આ પંથ વહેવા કૃષ્ણપક્ષી મેઘલી રાતે,

દીધો આદેશ એના અંધકારે, જાગતા રે'જો.

મધુર સ્વમાની સેજે પોઢજો લઈ શસ્ત્ર ઓણિકે,

ઉધાની આશના સોનલ મિનારે જાગતા રે'જો.

ગુમાવ્યા વીર ગફલતમાં રહી, એ વિધવાઓની

શપથ દીધા છે વહેતી અશુદ્ધારે જાગતા રે'જો.

અતિશદ્ધા તણા અંજામનો ઈતિહાસ પોકારે,

કેસૂડાં

અટલ વિશ્વાસના પણ ધ્રુવતારે જાગતા રે'જો.

મોડી રાતના મહેમાન! કિશોર રાવળ

રાતને બીજે ચોઘડિયે
જ્યારે ફળિયાનો જંપો બંધ થાય છે,
છેલ્ખા અવાજો જંપી જાય છે,
જ્યારે દીવો ઓલવાય અને મન મોકળું થાય છે,

ત્યારે યાદો
મુંગા પરોણાની જેમ
આવીને પાસે પદરવ કરે છે.

ધુમ્મસ તળે ઢંકાયેલું ન્યુયોર્ક શહેર અશોક વિદ્ધાસ

પ્રસ્તાવનાઃ એક ધુંધળી - ધુમ્મસ છાયી સવારે હું ન્યૂઅર્ક, ન્યુ ઝર્સી આવ્યો ત્યારે વિમાને ઉત્તરવા પહેલા ન્યુયોર્ક વિસ્તાર પર એક મોહું ચક્કર લગાવ્યું. પણ એ ગાઢ ધુમ્મસને કારણે એ મસમોટા શહેરનું સામ્રાજ્ય ઢાયેલું હતું. ધુમ્મસની ઉપર માણું કાઢી માત્ર ત્રણ ઈમારતો ઉભી'તી જે ન્યુયોર્કના અસ્થિત્વની જાંખી કરાવતી હતી. વર્લ્ડ ટ્રેન્ડ સેન્ટરના બે ટાવર અને એમાયર સ્ટેઇટ બિલિંગના!

ત્યારે, ધુમ્મસ તળે ઢંકાયેલ એ શહેર વિષે જે જે વિચાર આવ્યા એ એક નાનકડા કાવ્યમાં રજૂ કર્યા

અહીંયા, આ ધુમ્મસની નીચે
એક અજ્ઞયબ શહેર સૂતું...
ઉત્તર દક્ષિણ આડો બાઘો
બ્રોડવે, જાણો જબલું થીએટર
રેડિઓ સિટી, મ્યુઝિક લોલમાં
નિત્ય નવાં નાટક ને ચેટક
અહીંયા આ ધુમ્મસ નીચે
આવું રંગેલું શહેર સૂતું.

વોલ સ્ટ્રીટના વાયદા ઉપર
દુનિયા થાતી નીચે ઉપર
જગ આભાના સોદા થાતા
ઉભા જયાં બે ઊચા ટાવર
અહીંયા આ ધુમ્મસ નીચે
આવું અવ્યલ શહેર સૂતું.

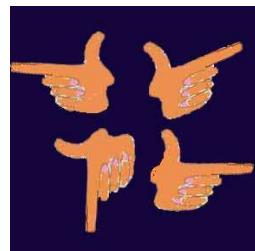
બેંતાળીશમી શેરી કેવી?
રાત દિવસ ના સૂવે એવી
હિમભરી કંઈમાં પણ જયાં
માનવ દેહ મળે બિન-વસ્તર
અહીંયા આ ધુમ્મસ નીચે
આવું અગોચર શહેર સૂતું.

બે-ઘરના ઘરબાર સમાં જયાં
'પેન' અને 'ગ્રાંડ સેન્ટ્રલ' સ્ટેશન
કુલેરના ભંડારની સાથે
ભુખ્યા ભિખારીની ભૂતાવળ
અહીંયા આ ધુમ્મસ નીચે
આવું અભાગી શહેર સૂતું.

જવું કયાં મારે?

કિશોર રાવળ

પ્રકાશના પૂંજો તરફ
તિમિર ત્યજને અધોર
માર્ગ પામવા મથવું?

કે

પ્રકાશના પૂંજો સંકોરીને

તિમિરવન તણા આશરે
માણવા મૂવીઓ મજાના?

બેલ્ટ વે સુનિલ વસાવડા

બેલ્ટ વે પર અટવાયો છું.
જવા દો મને જરા, મોંઠું થાય છે.

અરીસામાં જોઉં છું જ્યાં પાછળ..

કરે છે પેલી લાલી..

બલ્ટ વે પર બ્યુટી સલૂન ખું થાય છે.

જવા દો મને જરા, મોંઠું થાય છે.

ભરે છે કોક કોઝીના કોળિયા

તો કોઈ મારે છે મફિનના કોળિયા..

તો કોક પીવે છે કોક.

સાંભળું છું રેડિયા પર, આગળ થયો છે એક્સિસન્ટ,

ને કોઈ સીધાચું છે પરલોક,

કેવી બની ગઈ છે આ બેલ્ટ વેની જુંદગી

મોત બની ગયું છે બેલ્ટ વેની જોક.

જવા દો મને જરા, મોંઠું થાય છે.

જોઉં છું પેલો જવાનિયો...પીગળી ગયો છે આખો
પીછો કરવાને, તેની ગાડીને આવે છે પાંખો...

પકડી પારી છે તેને, મલકાય છે આંખો...

પેસેન્જર સીટમાં બેબી સીટ જોઈ

એક ભગ્ન ફદ્ય ખું થાય છે.

જવા દો મને જરા, મોંઠું થાય છે.

ઓવેરટેઇકની આપલેમાં અટવાયા છે લોક,

મજાનું કોતક તો એ છે,

રોજ એના એ જ માનવી...

પણ નવા લાગે છે લોક,

જવા દો મને જરા, મોંઠું થાય છે.

હું માગું- પત્રા નાયક

ક્રિટલાય સમયથી

ઈશ્વર મારા પર રીજ્યો નથી.

એ રીજે

અને મને કશું માગવા કહે

તો

હું માગું-

જડ થઈ ગયેલી

ઉજ્જડ થઈ ગયેલી

મારી કોરીધાકેર આંખોને અજવાળતાં

જળજિયાં...

Y2K કોકિલા રાવળ

દુનિયાભરમાં ભયતણાં વાદળો વેરાણાં

લોકોમાં મચ્યો હાણકાર

દુનિયા કંચુટરની દઈ બેઠી માથે હાથ

આવ્યા કોયડા **Y2k**ના ઉકેલવાના હાથ

આમ તો મને ભગવાનમાં બહુ શ્રદ્ધા,

અડધી અજ્ઞાનતા, અહંકું નિર્ભય મન

પેઢી ઉં ઉં બીક થોડી

પાથરી પેસાની માયાજાળ થોડી

શું હું ફસાણી **Y2k**ની જગમાં

ક પછી શ્રદ્ધા થઈ ઓછી?

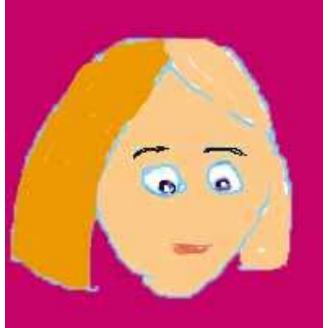
Why?-- તું કે' ભગવાન!

રોટલીના પાઠો

લિન્ડા મહેતા

(મારો મમરો: સ્વદેશી સાસુ વિદેશી વહુને રોટલી કરતાં શીખવેછે.
સાસુને થોરી શંકા અને થોડા વિસ્મય છે કે સંસ્કૃતિના પડદાઓ ચીરી આ
કળા વહુ શીખી શકશે ખરી!

વહુમાં શીખવાની તમના છે. ભાષાનું આવરણ સતાવે છે પણ તેની
બિક હોત તો દુનિયા આંતર્દીશીય કેવી રીતે બની હોત?)

As I watch, her fingers sift the golden flour;
I take the bowl she hands me,
gesturing that I should continue the blending
as she adds a little oil.

My husband's mother pantomimes the motions
because we share only a few words;
but her supple hands speak well,
and I know how to follow their instructions

My father's aunts had used their fingers
to blend butter into flour for pie crusts and biscuits,
and I had baked bread with my mother
in our tiny kitchen in Illinois.

With laughing eyes, she splashes cold water
on my startled skin and with large gestures
shows me how to gather the flour and begin to
knead,
but my hand is clumsy, soon coated with sticky
dough.

'Na, vahu' she corrects me and takes the bowl;
her graceful hands, undulating at the wrists,
knead, leaning into the dough rhythmically;
gather, push-turn, gather, push.

I take the bowl, showing her I can mimic
her style and rhythm, if not her grace,
as the dough softens and ceases to stick,
I see that I have pleased her.

વહુ, લોટ તો સરસ બાંધ્યો!
પણ મારી દીકરીઓની જેમ
તારાથી હળવા હાથે, ફરફર કરતા
રોટલીઓ ગોળ વણાશે?

તેં કંઈ મારા પગમાં અટવાઈ,
મને ગબડાવી, લોટા ઢોળી
દબુ જેવારી રોટલિયો બનાવી
તારા બાપને ક્યારોય વિસ્મિત કર્યો છે?

આ ચાંચું કે તે કહી તું
મને વળગી, મારી બધી હલચલ જોતી
મારી દીકરીની જેમ
કદિ પાસે ઉભી તો નહોતી ને?

તારાથી ગુંડલું કાંતો બહુ મોટું
કે કાં તો બહુ નાનું થાય છે.
જો આમ, અટામણમાં જબોળી
બે હાથ વચ્ચે ગોળમટોળ ગુંડલું દબાવ!

તેં કંઈ કોઈના રાંધણિયામાં બેસી
મારી, કાકી કે ભાભીને
ગુડલામાંથી ચાંદા જેવી ગોળ રોટલીઓ
વણી લોઢી ઉપર સરકાવતાં જોઈ છે?

તેં ગરમ ગરમ રોટલી પર ઘી લગાડી,
ભુંગળું કરીને દાળમાં બોળી
કોણી સુધી દાળ ઉતરે તેમ ખાધી છે?
દાઈમાના દીકરાને એ લ્હાવો મળશે ખરો?

નિક્કો:

નૈસર્જિક સુશીળી અતિશયોક્તિ: ગ્રીતિ સેનગુમા

જ્યાનમાં પ્રાકૃતિક સૌદર્યવાળાં સ્થળો શોધવા નથી જવા પડતાં. દરેક શહેરમાં શાતાદાટક રણદીપ જેવાં ઉધાનો, મંદિરો અને સ્થાનકો તો ખરાં જ, ને શહેરની બદ્ધાર નીકળી જતાં, ઘરતીની શોભા અપરંપાર દેખાય છે. છતાં, ટોકિયોથી અઢી-ત્રણ કલાક જ ફુર એક એવું સ્થળ છે કે જેને જોયા વગર જ્યાન છોડવું તે મૂર્ખામી છે, ફુર્ભાગ છે, સૌદર્ય પ્રત્યે સંવેદનદીનતા છે. એને દર્શનીય સુંદરતાનું બહુમૂલ્ય રન કહેવાય છે. નદીઓ, તળાવો, જંગલો વડે કુદરતે સર્જેલો એ વિસ્મયકારક પ્રદેશ છે, જેની ગણના જ્યાનનાં રાષ્ટ્રીય ઉધાનોમાં થાય છે. રમણીયતાના અતિરેકવાળા આ સ્થાનનું નામ છે નિક્કો. નિહોનોમાં એક વાક્ય છે, જેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે:

જોયું નથી જો નિક્કો,
કદિ ન કહેશો કેક્કો.

'કેક્કો' એટલે 'બહુ સરસ.' કોઈએ જ્યાં સુધી નિક્કો જોયું નથી, ત્યાં સુધી 'બહુ સરસ' કોને કહેવાય એની જ ખબર એમને ક્યાંથી હોય? કેવી અભિમાનભરી આ પ્રશંસા છે, પણ એ વાત સાવ સાચી છે, કેવળ ગર્વોક્તિ નથી.

ટેકરીઓને ગરીઓને વાળીને ગોઠવી ગોઠવીને જાણે પોચાં વાદળાંમાં થઈને આકાશ સુધી પહોંચાડી છે. ચુઝેન્઱ુ તળાવનું વેંલ નીલ પાણી દૂર સુધી વિસ્તર્ય છે.

ગાડ તરુ-સંપત્તિ ઋતુ પ્રમાણે જુદાં જુદાં વાધા સજે છે: વસંત આવતાં લિલા, પાનખર પહેલાં રંગરંગીન, અને શીતકાળમાં સફેદ. ને જરણાને વહેતાં કોણ રોકે? નિસર્જના મુક્તમન ગૌરવની સાથે સમન્વય થયો છે મનુષ્યના કલા ક્રોશલ્યનો. જાપાનીજ સ્થાપત્યના ઈતિહાસમાં સર્વોત્કૃષ્ટ હૃતિ સમાન, કલા અને શિલ્પથી ખચિત આ તોશોગુ સ્થાનક ૧૬૭૫માં એક શોગનની મૃત્યુસમાંથી તરિકે બનાવવામાં આવેલું, એમાં બૌધ્ધ અને શિન્નો સ્થાપત્યના ચિક્કોનું મિશ્રણ જણાય છે. તોશોગુ સ્થાનક જુદા જુદા ૨૪ કષોનું બનેલું છે. બધા જ ચીની શૈલીની આકૃતિ-નકશીઓ, અને કોરિયામાં જોવા મળતાં નિઃસંકોચ ધેરા રંગોના વિપુલોક્ષાસથી અલંકૃત છે. આ સ્થાનકમાં મુખ્ય રીતે સંમિલિત છે કાષ-બાંધકામ, પિતણનાં સુશોભન અને સુવર્ણ રંગનું અતિમાન્ય. આ બધા કક્ષોમાં સૌથી વધારે વિમોહિત કરે છે મુખ્ય પ્રવેશ દ્વાર ચોમેઈમોન. એની તકતીઓના નકશીકામ, કોતરાણી, શિલ્પ, ચિત્રો વગેરેની જટિલતા અને બારિકાઈ માટે આ ચોમેઈમોન પ્રવેશદ્વાર અંતરરાષ્ટ્રીય ઘાતિ પામેલું છે. આખા સ્થાનકનું સર્વાંગી ઔથર્ય અપરિમેય છે. આવી બેસુમાર બાધ સંપત્તિવાળું બીજું સ્થાનક જ્યાનમાં કદાચ નહીં હોય, તેથી પણ આ એક અદ્વિતીય દૃશ્યમાન સ્થળ બની રહે છે.

તોશોગુ સ્થાનક પર પહોંચતા પહેલાં, નિક્કો સ્ટેશનની નજીક 'પવિત્ર સેતુ' કહેવાતો, નાનકડી દાઈયા નાની પર બાંધેલો, પદયાની માટેનો જ સાવ નાનો એક પુલ છે. હવે વાર્ષિક ઉત્સવ વખતે જ એને ખોલવામાં આવે છે. સ્થાનક સુધી લઈ જતો, તેંબું કિલોમીટર લાંબો માર્ગ ખરેખર તો ૧૩૦૦૦ જેટલાં દેવદારની વૃક્ષશ્રેષ્ઠીથી અંકિત એક સુંદર

વીથિ છે. આ વૃક્ષો ૩૦૦ વર્ષ પહેલાં વાવવામાં આવેલાં. સ્થાનકની શરૂઆત એક ઓ-તોરી દ્વારથી થાય છે. આ દ્વાર આમ તો થેડે અંતરે રોપેલાં બે ઉભા લાકડાં અને તેની ઉપર મૂકેલાં બે આડાં લાકડાંથી બનતી સામાન્ય રચના છે, પણ કોઈ પણ ધાર્મિક સ્થળનું એ પ્રથમ પ્રવેશદ્વાર હોય છે તેથી એની પાવિત્ર અગત્ય ગણય છે. કેટલાંક ઓ-તોરી દ્વાર સુંદર અને કલાત્મક હોય છે, જેમ કે મિયાજીમાં દીપ પરના ઈકુસ્યુશિમા સ્થાનકનો તૌરી દરવાજો. તોશોગુ સ્થાનકનો આ દરવાજો પદ્ધતાનો બનેલો છે. તેની ડાબી બાજુ પર, યોગાનની અંદરની તરફ, સ્થાનકનું પહેલું બાંધકામ છે એક પંચમાળી પેગોડા. એ ઉપ કિલોમીટર ઉચ્ચો છે, લાખનાં લાલ અને સોનેરી રંગે રંગાયેલો છે, અને એના દરવાજા ઘાન બેંચે તે રીતે કાળા રંગે રંગેલા છે. આ પછી આવે છે નિયોમોન દ્વાર. બૌધ્ય શૈલીનું આ દ્વાર સ્થાનકનો મુખ્ય દરવાજો બની રહે છે. બે બાજુ બૌધ્ય દ્વારપાળોની પ્રતિમાઓ છે. સામે જ, થોડાં પગથિયાં ચુદ્યાં પછી યોમેઈમોન પ્રવેશદ્વાર, અનેતોશોગુ સ્થાનકના બીજા કષ્ટો. પાછલી બાજુ પર, અને ચારે બાજુ ચીડ, દેવદારનાં ઊચા, જમાના જૂનાં ગીય ઉગેલાં વૃક્ષો છે. ઠંડક હતી, પણ જરાય હવા ન હતી. કશું જ હાલતું ન હતું, સિવાય કે પીણી, ભૂરી, સંક્રિયાના અવાજથી નિઃસ્તબ્ધ એકાંત તુટ્ટું રહ્યું.

નિક્કો અને તોશોગુ સ્થાનકથી ૧૫ કિલોમીટર દૂર ચુંઝેન્યુ તળાવ આવેલું છે. અદૂરના નાનતાઈ પર્વત પરથી લાવા ધસી આવીને દાઈયા નદીને અટકાવી દેતાં આ વિશાળ તળાવ બનેલું. એનું પાણી આસપાસના પછ્યાં નાના-મોટા ધોઘ થઈને વહી જાય છે. આમાં વધુમાં વધુ પ્રેક્ષણીય છે પ્રાપ્ત કેગન. એક લાવા ખડક પરથી ૧૦૦ મીટર નીચે એ અપરૂપ જંગલોની વચ્ચમાં પડે છે. એને જોવા માટે ભૂગર્ભમાં લઈ જતી લિફ્ટ છે, પછી બીજાં કેટલાંક પગથિયાં ઉત્તરી વનશીની વચ્ચોવચ્ચ બનાવેલા મંચ ઉપરથી આ આપું અધૂર્ય દૃષ્ય માણી શકાય છે. કેગોન પ્રાપ્તાનું ત્વરા અને પ્રબળતાથી પડતું પાણી ઉતી વાછટ થઈ ભરી દે છે, અને ધૂધવાટ કરતું પાણાણોમાં થઈ દૂર વહી જાય છે. જપાનનો આ સર્વ સુંદર ધોઘ ગણય છે.

આ ધોઘ સુધી જવાનો માર્ગ પણ અત્યંત અસામાન્ય છે. એની વાંકિચુંકી સર્પિલ ગતિમાં ૪૮ વળાંકો છે. ૨૪ કેગોન ધોઘસુધી જતાં, ને ૨૪ પાછાં આવતાં. બંને એકમાર્ગ છે. એક જાપાનીજ કાવ્યશૈલી, કે જેમાં ૪૮ શષ્ટો હોય છે, ને એમાંનો એક પણ શષ્ટ એકથી વધારે વાર વપરાયેલો હોતો નથી- તેના પરથી, પર્વત કોરીને કરેલા આ અમણાતા રસ્તાને હોણ માર્ગ કહે છે.

આખો નિક્કો-પ્રદેશ ઉનાળા અને શિયાળામાં ખુલ્લામાં થતી પ્રવૃત્તિઓ, રમત-ગમતો માટેની સગવડતાથી ભરપૂર છે. પર્વતારોહણ, જંગલનિવાસ, નૌકાવિહાર, મન્દયગ્રહણ, હિમપ્રસરણ ઈત્યાહિ શોખ પૂરા કરવા માટે આ પ્રદેશ લોકપ્રિય છે. જાપાનીજ લોકો ખેલકૂદનાં શોખીન છે. જુડો, કરાટે, કન્નો (તલવાર યુધ), સુમો (સુખાદેહી પુરણોની કુર્તી) જેવી પરંપરાગત રમતો ખરી જ, પણ બેઈજબોલ, ટેનિસ, ગોલ્ફ જેવી આધુનિક રમતો પણ જાપાનમાં ખુબ લોકભોગ્યતા પામી છે. જાહેરમાં કે ટી.વી. પર આ બધાંની હિરિકાઈઓ જોવા લોકો ટોળે મળે છે. શાંત, કલાપ્રિય લોકોનો જાતજાતની શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેનો આત્મોત્સાહ અને એમની ખેલકૂદ પ્રત્યેની તીવ્ર પ્રીતિ સુખદ આશ્રયજનક છે.

નિક્કોથી ટોકિયો પાછાં આવતાં વાતાવરણ સ્નિગ્ધ, આર્ક હતું. લગભગ અડવી રસ્તે, રેશમી ધુમમસમાંથી ટોકિયાં કરતાં શિખરવાળા, ભૂખરા પલ્ટોને તટસ્થ ભાવે ચોતરફ ઉભેલા જોવાની એક જલક મળી. નિક્કોના ઉદાર, ઉલ્લાસિત નિઃસર્જ-દર્પ અને ટોકિયોની શહેરી વાસ્તવિકતાની વચ્ચે આંખો માટે આ છેછું વિશ્રામ-દૃષ્ય હતું.

અંતર કેમ ઉદાસ?

કિશોર રાવળ

સખી કહો, અંતર કેમ ઉદાસ?
મનને ઓછું આચું આજ

મનનો ઉભરો શાલવવાને બેસ મારી પાસ, સખી કહો...
જરાક પેલા સપાટ લાવજે મારા પગની પાસ
મૂક તપેલી સ્ટવની ઉપર ચા બે ઘાલા માટ
    સેવ, ભૂસું ને ફરસી પૂરી, લાવજે ચટણી સાથ,
    સાથે બેસીને આપણે કરીએ
    ચા નાસ્તો ફિસ્કલાસ,
    સખી કહો...

દીણિયો રડે છે, હિંયકો નાખી કર તેને સૂમસામ
ગણિતમાં નાટિયો ગડથોલા ખાતો, પાટે ચડાવી આવ
બારી ઉપરથી ટપાલ થખી જટ પટ લઈને આપ,
ડગલામાંથી ચશ્મા લાવજે સાથે કાતર સારી,
સખી કહો...

હારોહાર પાનપણીની પેટી ઘકેલ મારી બાજુ
ફેંદાયેલા પાના ગોઠવી છાપું સટપટ લાવ,
સખી કહો...

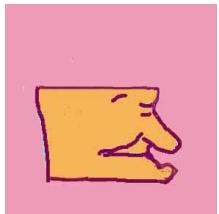
કોઈલેસ દઈ જા ને, મારે કરવા કોન બે-ચાર
ટીવીનું કન્ટ્રોલર શોધી મને પલોચાડ
ટીવી ગાઈડ જડતી નથી તે કેવો કારભાર?
થોડી વ્યવસ્થિત થઈ જા તો સરળ ચાલે સંસાર,
સખી કહો...

મોહું કરીશ તો વાળું લઈ જશે કલાકો અપરંપાર

પછી ઠામડાં લોહી પીશે ને ટીણિયો જબકી જાશે
ખાધા પછીનું ધારણ ચઢતાં ઠણશે મારો દિન
મનનો ઉભરો ઠાલવવાનું પછી આજ નહિ બનવાનું,
સખી કહો... .

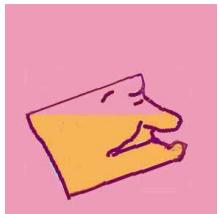
એક નોંધ: પ્રેમશંકર ભણનાં ખુબ જ સુંદર, મીઠા-તુરા ગીત 'પિયુ કહો
અંતર કેમ ઉદાસ' પરથી જરા જૂદા મૂડ વિષે આ લખ્યું છે. કંઈ છંદભંગ
લાગે એ સ્વાભાવિક જ છે કેમકે એ યુગલનાં જીવનમાં છંદ ભંગાયા
પછીની જ આ વાત છે.

માટીની કાયા નટવરલાલ પ્ર. બુચ

ટીપી ટીપી ઘટ આ ઘડિયો
માટીનો શો નાજુક ખડિયો!
આશુઆશુએ માટીની માયા,
કેવળ માટીની આ કાયા.

(કંટાળાજનક જૂની ફિલ્મ્યુઝીને ડહોળી છે તેમ માની ચાલવા ન માંડતા.
ભાગતાં પહેલાં જરા એજ વસ્તુ નીચે વાંચશો!)

ટીપી ટીપી ઘટ આ ઘડિયો
મા ટીનો શો નાજુક ખડિયો!

આશુઆશુએ મા ટીની માયા,
કેવળ મા ટીની આ કાયા.

(મારો મમરો: ટીને બદલે **Tea** વાપરો અને ખ્યાલ આવે કે 'ચા ઈ ચા,
અને બીજા વગડાના વા'. આ પણ બુચભાઈનું જ સર્જલું રતન છે. શૈલેષ
ભલેને સૌથી નીચા પ્રકારનો વિનોદ કહેવાતો-અને તેમાં પણ
અંતરભાષિય શૈલેષ તો તેનાથી પણ
અધમ- પણ હું તો એ બાબતમાં જરા બેશરમ હું. કહે છે ને કે રાજને
ગમે તે રાણી... કિશોર રાવળ)

શિયાળાની સલોણી મોસમ વાસુ રાવળ

દિલ્લીથી અમારા દોસ્ત ઓમકાર ખજા કામસર અમદાવાદ આવ્યા.
ઠંડીની ઋતુ હતી. તેમને ગુજરાતની દારુબંધી ખટકી.

"ઠંડી પડે તો તમે લોકો શું કરો?" તેમણે મને પૂછ્યું.

"એક સગડીને ઘેરો વાળીને આપું કુટુંબ ફરતું બેસે."

પેલા વિમાસણમાં પડ્યા. "પણ તેથી પણ વધુ ઠંડી પડે તો બીજો કંઈ
ઇલાજ ખરો?"

આ તક કેમ જવા દેવાય? મારાથી ન રહેવાયું.

"હાસ્તો. એવે વખતે પછી અમે અમદાવાદીઓ સગડીમાં કોલસા નાખી
સળગાવીએ."

ચાલો રમીએ

દિલ્લીથી ગુજરાતી

કિશોર રાવળ

અમારા ગુજરાતીના પ્રોફેસર રવિશંકર જોષી બહુ જ પ્રતિભાશાળી
વ્યક્તિ હતા. લસમુખા, ખૂબ જ ખૂબસૂરત અનેવિદ્યાર્થીઓની ઉપર
વશીકરણ કરવાની અદ્ભુત શક્તિ. એક વખત અમારા વર્ગમાં દાખલ થ
યા અને તેમના પ્રિય વિષય

"આજનાં જીવાનિયા" ઉપર તેમણે બોલવાનું શરૂ કર્યું. "સત્તર વર્ષના થાય
અને ગાવા માંડે કે મારાં સુંદર સપનાં સરી ગયા..." તાળીઓ અને ટેબલ
પર ઢોલ વગાડી અમે થોડી પણો સુધી તેમને માટે બોલવું અશક્ય કરી
મૂક્યું. તે વખતના ખૂબ જ લોકપ્રિય, ફિલ્મી ગીત "મેરા સુંદર સપના બીત
ગયા" નો ગુજરાતી શિધ-અનુવાદ સૌને ગળે સરકી ગયો.

એ ઉપરથી આજ માટે એક રમત સૂઝે છે. ચાલો, આપણે આપણા
પ્રિય હિન્દી ગીતોનાં મુખડાં ગુજરાતીમાં ઘડીએ. થોડા દાખલા નીચે
આપું.

શબ્દશ: તરજૂમો ન કરતા, જરા મોકળા મને હોડી હલાવશો તો
ઓર મજા રહેશો!

બેની, તારો હિયરિયો દગડો....

પોડી, તારું ગામ મને વ્હાલું.

જંગલમાં મોર નાચ્યો, નજરે ના દીઠો?

સૌ દુઃખોની એક દવા છે, લલવા મારા
મારી પાસે આવ, શાને ગભરાય?

તારા વીજા જીવન, કેવું જીવન!

મારા જોડા છે જપાની
ભુરી જીન અમેરિકાની
માથે રૂસી વાંદરટોપી,
ધબકે દેયું હિંદુસ્તાની!

ભજ્યાં

ભજ્યાં એટલે ભાંગ્યાનો ભેરુ, થાક્યાનો આધાર. ગમે ત્યારે, હુંકી મુદૃતમાં તૈયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોનેઅનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બેટા, કાંદા સૌને ફાવે. ઋષ્ટુમાં કાચી કેરી વાપરો, અધકચરી કેરી વાપરો. ગળ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીખું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીરીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાબી કહે "નાખો અજમો, તો થાય હજમો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

એન્જિનીયરનો અહોભાવ
મધુસૂદન વૈષ્ણવ

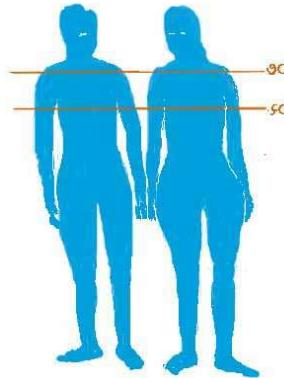
મારા આ એક મિત્રે જિંદગી ઈજનેરીમાં ગાળી. જીવનની સમીક્ષા કરતો તે મનો એક કાગળ મારી ઉપર આવેલો તેમાંથીએક-બે ફકરા નીચે ટાંકું છું. આજે એ નથી રહ્યા પણ ચીલા ચાલુ જીવનમાં પણ કેટલો બધો સંતોષ પામી શકાય તેનો ખૂબખૂ ખ્યાલ આવે.

"તમને પત્ર લખવાનો આ પહેલો ગ્રયોગ છે. હું જિંદગીના એવા ત બજ્જામાં છું કે રોજિંદા કામોનાં દબાણ નથી અને ઘણું અવનવું કરવાનું મન થાય છે તેમાં આ પણ ફિટ થાય છે. જિંદગી જે રોમટીરીયલથી બનાવવાની શરૂ કરી હતી તે પ્રોડક્ટ ધ્યાર્યી કરતાં સારી બની છે એવું લાગે છે. કોઈ દબાણ નથી, કોઈ ચિંતા નથી, ક્યાંય અધુરું રહી ગયું હોય એમ પણ લાગતું નથી અને ક્યારેક ક્યારેક આટલું બધું "લોનસ" આપવામાં કોઈની ભૂલ તો નથી થતી એવું લાગે છે. એક બે મિત્રો કાર્યરત જિંદગી જીવીને ગયા ત્યારે સંચાના ઓળા ઉત્તરતા હોય તે મ લાગે પણ અત્યારે હું તો સૂર્યાસ્તનું સુંદર દૃષ્ય જોવામાં પડ્યો છું.....

"આપણે નાના હતા ત્યારે ટેકનોલોજી વધુ ઈક્સ્પ્રેસ રિલેટેડ હતી જેમાં મારા જેવા ફિટર કે કોરમેન ટાઇપના માસ્ક્સને ખબર પડે. આજે તે ચિન્હિકા રિલેટેડ છે જેમાં હું તદ્દન અભાણ છું. કારણકે ઉડાય નહીં એટલે ઉડવાનું મન થાય પણ પગથિયાં ચડતાં આણસ આવે. મેં ક્યારે કોસર્વર્ડ પણ પણ ઉકેલવા પ્રયત્ન કર્યો નથી અને એટલે હું અહિ (ભારત) માટે (જ ભલો). એટલે તો અમે સુખી છીએ. છોકરાંઓ અને બીજા બધાં પોતપોતાની મેળે સુખી થવામાં પડ્યાં છે જેમાં આપણે ખાસ કરી શકીએ એવું નથી એટલે એ ઉપાધી પણ નથી."

ધારેલો તેવો સૂર્યાસ્ત જોતાં જોતાં જ એક સાંજે ઓ જૂહુના ડિનારે ઢળી ગયા અને જીવન જેટલો જ સંતોષ એ પળે પણ પામ્યા હશે.

પાણી અને સ્વાસ્થ્ય કોકિલા રાવળ

પાણી તે જિંદગી છે.

શરીરનો ૭૦ ટકા ભાગ પાણીનો બનેલો છે.

૬૮ ટકાએ તમને તરસ લાગે

૬૫ ટકાએ તાવ આવે

૬૨ ટકાએ ગ્રંથીઓમાંથી જરતાં રસોની ખોટ પડે

૬૦ ટકાએ ચાલવું પણ અધરું પડી જાય.

ખાલી ૧૦ ટકાની રમત છે. રોજના આઠ આઉન્સના આઠ ઘાલા પાણી પીવું સ્વાસ્થ્ય માટે ખૂબજ જરૂરી છે.

અધરું ભાણતર

કિશોર રાવળ

માણેકબેન નિશાળના પ્રિન્સીપાલ. વાર્ષિક ઉત્સવ વખતે મુંબઈ રાજ્યના ડાઈરેક્ટર ઓવ એજયુકેશન મધુરી શેઠ માનનીય મહેમાન હતાં. નિશાળની બાલિકાઓએ સંગીત, નૃત્ય અને નાનાં હુયકાઓનો વિવિધતાવાળો કાર્યક્રમ રજૂ કરી બધાં માણેમાનોને ખુશ કરી દીઘાં હતાં. અને ભાષણો શરૂ થયા. બે જ મિનિટમાં માણેકબેન તેમના પ્રિય વિષય પર આવી ગયા. "અમે વિદ્યાર્થીઓમાં નવા નવા વિચારો પૂરવા, પોષવા સજાગ પ્રયત્નો કરીએ છીએ અને તેમાં મુખ્ય આડભિલી રૂપ અજ્ઞાન માબાપો છે...." દસ પંદર મિનિટ આ વાતને વિસ્તારી સૌને ગળે ઉતારવા તેમણે સુંદર પ્રયત્ન કર્યો.

પછી મધુરીબેન શેઠનો વારો આવ્યો. "માણેકબેને તેમનો માબાપો સામેનો આરોપ બહુ જ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટતાથી રજૂ કર્યો છે એટલે મારે તેમાં કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. એટલે હું સિક્કાની બીજા બાજુ રજૂ કર્યો?

"એક ગ્રીજા-ચોથા ધોરણમાં શિક્ષકે છોકરાંઓને નિબંધ લખવાના વિષય તરીકે 'ગાય' આપો. મોટા ભાગના બાળકોએ 'કાળી, ધોળી, રાતી ગાય' પર લખ્યું. બે શિંગડા, ચાર પગ હોય, દુધ દે અને મૂ બોલે તેવું તેવું લખ્યું. એક છોકરાએ લખ્યું

પ્રિય ગાયબેન,

મને આજે તમારા વિષે લખવાનું આપ્યું છે. પણ મને તમારો કોઈ નિકટનો પરિચય નથી એટલે મુંજવણ છે. મેં બારી બહાર જોયું કદાચને ત મેં જોવા મળો, પણ અફ્સોસ કે એ નસીબમાં ન હતું. હવે હું થાકીને મગજની કલ્પનાથી તમારા વિષે લખવા બેઠો હું એટલે કંઈ અન્યાય થાય તો મને માફ કરશો.....

"શિક્ષકે તેને શૂન્ય માર્ક આપી ટિકા લખી કે સામાન્ય જ્ઞાનનો સંદર્ભ અભાવ છે-અને એક ઉગતા કવિનો અસ્ત થયો."

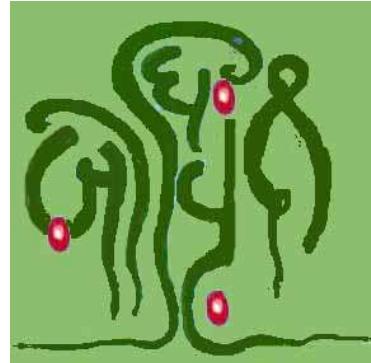
ગુજરાતી કહેવતો મંજુલા પટેલ

ગયા અંકના અનુસંધાનમાં થોડી નવી કહેવતો.

સોનીના સો અને લુહારનો એક
કુભાર કરતાં ગંધેંકું ડાહ્યું.
તેલ તેલીનું બળે અને જીવ મશાલીનો.
કુકડાનું મન ઢેફલે, સુથારનું બાવળિયે
કાનખજુરાનો એક પગ ગયો તો પણ શું?
હાથ પોલો તો જગત ગોલો.
લંગોટી પહેરી ચીભડાં ચોરવા જવું.
તિરથે મુંડાવાનું.
પારકે ભાણે લાડુ મોટો.
પારકા હાથમાં કોદાળી શોભે.
સોય પાછળ દોરો, મે પછી ગારો.
કામ કરે કોઈ, જશ ખાય જેઠી.
લખતા લહિયો થાય, પઢતાં થાય પંડિત.
બધા ભોણમાં ભોરિંગ ન હોય.
ભોરિંગના ભોણમાં હાથ નાખવા ગયા.
ખીલા સારુ ભેંશ ન લવાય.
શેરડી સાથે એરડી પીવે.
દુઝણી ગાયની પાટુ ભલી.
વાંકા ચૂંકા તો પણ વહુના ને?
છોડીને ઉકરીને વધતાં વાર નહિ.
ગુસ્સો આગળે બારણોથી આવે છે ત્યારે બુધ્ધિ પાછલે બારણે નાસી જાય છે.
સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણ
જોઈએ જામસાહેબ જેણું, મળે નહિ હજામ જેવું.
ટાપસી પૂરવા સૌ આવે, લાપસી પૂરવા કોઈ નહિ.
પેટ સમાજી તે જનેતાને હાંડલે સમાય જ ને?
નદીના નીર થંબે ત્યારે વીરડા પાણી પૂરે.

કોણ ખરો વારસદાર?

કનક રાવળ

ઘણા વર્ષોની સફળ દંધાદારી પછી એક ધનિક શેઠે નિવૃત્તિ લેવાનું નક્કી કર્યું પણ તે પહેલાં પેઢીનો કારભાર કોના હાથમાં મૂકવી તે નિર્ણય લેવો ઘણો જરૂરી હતો. એક રાતે તે પર વિચાર કરીને બીજે દિવસે સહવારે શેઠે ત્રણ પુનોને બોલાવ્યા.

ધનિક કુટુંબમાં ઉછરેલા ત્રણ યુવાન પુત્રો ગુણવાન હતા અને પિતાએ શા હેતુથી બોલાવ્યા તે જિજ્ઞાસાથી પિતાને પ્રશ્નામ કરી તેમની સમક્ષ ઉભા. શેઠે ત્રણને બેસવા કર્યું. તેમના કુશળ પૂછી ત્રણને સો સો શેરની ચોખા ભરેલી થેલીઓ આપી અને બીજી કોઈ સલાહ કે સૂચના આપ્યા વગર તેમને કર્યું, "આ ચોખા તમારે ઘરે લઈ જાઓ." પુત્રોએ તેનું કારણ જાણવા માંગ્યું ત્યારે વૃદ્ધ પિતાએ માત્ર એટલો જ જવાબ આપ્યો કે, "હમણા જાવ પણ એક વર્ષ પછી આવજો ત્યારે હું તેનો જવાબ આપીશ." ત્રણ પુત્રો ઘરે ગયા.

વર્ષ વીતી જતાં વાર ના લાગી અને ત્રણ પુત્રો ફરી પિતા સમક્ષ આવી ઉભાં. તે ત્રણ પિતાને પોતાનો પ્રશ્ન યાદ કરાવે તે પહેલાં શેઠે પૂછ્યું કે તેમના આપેલા સો શેર ચોખાનું શું થયું.

સૌથી મોટા પુત્રાએ કર્યું, "પિતાજી, તમે આપેલા ચોખા સારામાં સારી જાતના બાસમતી હતા અને તેને તમારી ભેટ ગણીને મેં સૌ સગા સંબંધીઓને બોલાવી ચોખાનો ઉત્તમ પુલાવ બનાવરાવી જયાફિત આપી અને સૌને આનંદ થયો."

બીજા, વચેટ પુત્રો જવાબ આપ્યો, "તમે આપેલા ચોખા મેં લંડારમાં કાળજીથી રાખ્યા. છ માસ પછી ચોખાના ભાવ ખૂબ જ ઉપર જવા માંડ્યા ત્યારે તેની ત્રણ ગણી કિંમત થઈ એટલે વેચીને સારી એવી રૂપિયામાં કિંમત મેળવી ત૩૦ ટકા નફો કર્યો."

સૌથી નાના પુત્રાનો વારો આવ્યો ત્યારે તેણે નમ્રતાથી કર્યું, "પિતાજી, આપ જરા ઘરની બાદર આવો તો કંઈક બતાવું."

શેઠ ત્રણ પુત્રોને લઈને તેલાની બાદર આવ્યા તો સામેના રાસ્તા પર સો ગાડાની લંગાર ખડકી હતી અને દરેક ગાડા પર અનાજથી ભરેલી ગુણો ખડકેલી હતી. વિસમયથી શેથે પૂછ્યું, "આ બંધું શું?"

નાના પુત્રો મલકાઈને નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો, "પિતાજી, ગયા વર્ષ તમે અમને ત્રણને સરખા ભાગે સો સો શેર ચોખા આપ્યા હતા પણ આપવાનું કારણ ના બતાવ્યું ત્યારે મને અચંબો થયો. તમારી ધનિકતાથી અમને ક્યારેક પણ કોઈ ખોટ પડી નથી કે તમે જિંદગીભર અકારણ કોઈ કામ કર્યું નથી એટલે મનમાં વિચાર આવ્યો કે તમારા મનમાં ચોક્કસ કંઈ

હેતુ છે. હવે ચોખાનું શું કરવું તેનો વિચાર કર્યો. ખાતાં તો ખવાઈ જશે. ભંડારમાં ઉદરો ખાઈ જશે. એટલે આપણા બેડુતને બોલાવ્યા અને તેમની પાસે સો એ સો શેર ચોખાને બિયારણ તરીકે આપણી ખુલ્લી પડેલી જમીનમાં વવરાવી દીધાં. તેનો આ પાક થયો અને તમે જૂઓ છો તે એક સો ને એક પોઠોમાં એક લાંબા એક સો ને એક મણ ચોખા છે. તે પાછા આપવા આવ્યો છું. તેમાંથી ત્રાણ ભાગે આપણા ઉપયોગ માટે, વેચવા માટે અને બિયારણ માટે!"

પ્રિય વાંચક, તમે જ કહો કે શેઠે નિવૃત્તિ લઈ કયા પુત્રને પોતાની પેઢીનો વારસદાર બનાવ્યો!

લોટવાળું શાક કોકિલા રાવળ

(નોંધ: નીચેના કોઠમાં શાકના માપ માટે ૪ કપ લખ્યા છે તે જરા નવાઈ પમાટે તેવું લાગે એટલે થોડું સમજાવું. મસાલાના પ્રમાણમાં શાકનું પ્રમાણ આદર્શ રીતે તો વજનથી જ આપી શકાય. પણ વજન કરતાં કદનું માપ વધુ આસાન છે માટે કાપેલા શાકોને માટે કપ વાપરવો વધુ સહેલો છે. મૌઠી તપેલીમાં ૪ ઘાલા પાણી ભરી ધ્યાનમાં રાખો કે સપાટી ક્યાં સુધી પહોંચે છે અને તે સપાટી સુધી કાપેલું શાક ભરી દો.)

આ રીતે શાક બનાવવામાં શાકમાં લોટ ભરવાની કડાકૂટ નથી રહેતી. લાલ, લીલાં, પીણાં ભોલર મરચાના (બેલ પેપર) નાં રંગો વૈવિધ્ય લાવે છે અને દેખાવમાં આર્કર્ડ લાગે છે. તેને બદલે લાલ મૂળા પણ વાપરી શકાય. મૂળાના નાના ટુકડા કરી નાખવાના જેથી મસાલાનો સ્વાદ અંદર ઉત્તરે અને જલ્દી તૈયાર થઈ જાય.

સામગ્રી

	કેટલું	માપ	વસ્તુ
શાક	૪	કપ	ચીરીઓ કરેલા ભોલર મરચાના
લોટ	૧	કપ	ચણાનો લોટ
	૧/૨	ચમચી	લાલ મરચાના
	૧	ચમચી	ધાણા જીરું
	૧/૪	ચમચી	હળદર
	૧	ચમચી	મીઠું
	૧/૮	ચમચી	દિંગ
	૧	ચમચી	સાકર
	૪	ચમચા	તેલ
વધાર	૪	ચમચા	તેલ

	૧/૨	ચમચી	રાઈ
	૧/૨	ચમચી	આખું જીરું
	૧/૮	ચમચી	દિંગ

બનાવવાની રીત

૧. પહેલા લોટ તૈયાર કરો. બધી વસ્તુઓને એક થાળીમાં ભેગી કરી એક એક સરખા મેળવી દો.

૨. વધાર માટે તેલ એક નોન-સ્ટિક, પણોળા, ધીછારા અને ઢાંકણવાળા વાસણમાં મધ્યમ તાપે ગરમ કરો. તેલ ગરમ થાય એટલે તેમાં રાઈ, જીરું નાખો. રાઈ અને જીરું તડતડવા લાગે એટલે દિંગ નાખી અને ત્યાર પછી ૧૦ સેકન્ડે ભોલર મરચાના નાખી હલાવી લો.

૩. તાપ થોડો ઓછો કરી, તૈયાર કરેલો લોટ તેની ઉપર એક સરખા પ્રમાણમાં પાથરી દો. ઢાકણું કરો બંધ. લોટ નાખ્યા પછી જરા પણ હલાવવાનું નહિ.

સૂચિ

શું?	કોણે?	ક્યાં?
રાજકુંવરી રૂપાંદે	રવિશંકર રાવળ	૧
જરુખાનો પોપટ	કિશોર રાવળ	૧
જીનું સોનું	કિશોર રાવળ	૫
નસીબના પાસાં -૨	કિશોર રાવળ	૬
મારો મમરો	કિશોર રાવળ	૮
કેસૂડાં	કોકિલા રાવળ	૮
મિનારે જાગતા રે'જો	ઇન્દ્ર ગુહ્યા	૮
મોડી રાતના મહેમાન!	કિશોર રાવળ	૯
ધુમ્મસ તળે ઢંકાયેલું . . .	અશોક વિદ્વાંસ	૯
જવું ક્યાં મારે?	કિશોર રાવળ	૯
બેલ વે	સુનિલ વસાવડા	૧૦
હું માગું-	પના નાયક	૧૦
Y2K	કોકિલા રાવળ	૧૦
રોટલીના પાઠો	લિન્ડા મ્હેતા	૧૧
નિક્કો:	પ્રીતિ સેનગુમા	૧૨
અંતર કેમ ઉદાસ?	કિશોર રાવળ	૧૩
માટીની કાયા	નટવરલાલ પ્ર.	૧૪
	બુચ	
શિયાળાની સલોણી . . .	વાસુ રાવળ	૧૪
હિંદીથી ગુજરાતી	કિશોર રાવળ	૧૪
એન્જિનીયરનો અહોભાવ	મધુસૂદન વૈષ્ણવ	૧૫
પાણી અને સ્વાસ્થ્ય	કોકિલા રાવળ	૧૫
અધરું ભણતર	કિશોર રાવળ	૧૫
ગુજરાતી કહેવતો	મંજુલા પટેલ	૧૬
કોણ ખરો વારસદાર?	કનક રાવળ	૧૬
લોટવાળું શાક	કોકિલા રાવળ	૧૭

